

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2003-11-09

UDK 711.523:711.47(497.4 Koper)

PROCESI V MESTNIH JEDRIH. PRIMER UMEŠČANJA UNIVERZITETNEGA PROGRAMA V HISTORIČNO MESTNO JEDRO KOPRA

Boštjan BUGARIČ

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: bostjan.bugaric@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Praznjenje historičnega mestnega jedra v Kopru je posledica neskladnega prostorskega planiranja. Družbene vsebine se selijo na mestno obrobje, ker se tam nahajajo cenejša zemljišča v primerjavi z zemljišči v mestnem jedru. Članek obravnava umestitev programa univerze v historično mestno jedro Kopra. V razvoju univerzitetnega mesta igra ključno vlogo revitalizacija posameznih lokacij v mestnem jedru. V okviru scenarija univerzitetnega mesta je na študiji primera predstavljena možnost alternativnega pristopa prenavljanja degradiranih ambientov. Študija primera obsega območje Servitskega samostana, na katerega je aplicirana strategija oživljanja opuščenih ambientov. Uporabljen je pristop reševanja težav "od spodaj navzgor", kjer se v proces planiranja vključuje lokalno skupnost, lokalne akterje ter širšo javnost.

Ključne besede: historično mestno jedro Kopra, gentrifikacija, konzervacija, turistifikacija, Servitski samostan

I PROCESSI NEI CENTRI STORICI. L'ESEMPIO DELL'INSERIMENTO DEL PROGRAMMA UNIVERSITARIO NEL CENTRO STORICO DI CAPODISTRIA

SINTESI

Lo svuotamento del centro storico di Capodistria è stato causato da una pianificazione urbanistica inorganica. I contenuti sociali si sono trasferiti ai margini della città, dove i terreni sono meno cari. L'articolo esamina la collocazione dei programmi universitari nel centro storico. Nello sviluppo della città universitaria, la rivitalizzazione di alcuni luoghi giocherà un ruolo chiave. Lo studio sulla futura città universitaria presenta la possibilità di un approccio alternativo al rinnovo degli ambienti degradati. Lo studio riguarda l'area del Convento dei Serviti, per la quale si propone un recupero dei locali abbandonati. Il metodo impiegato è quello della soluzione dei problemi "dal basso verso l'alto", al quale – nel processo di pianificazione – partecipano la comunità locale, i soggetti locali e l'opinione pubblica più generale.

Parole chiave: centro storico di Capodistria, gentrificazione, conservazione, turistificazione, convento dei Serviti

1. UVOD

Sodobni prostor oblikujejo nestabilni procesi ekonomskih, političnih in družbenih sprememb. Zaradi dinamike odnosov se v mestnih ravneh oblikujejo različne programske smernice razvoja. Vse večji poudarek je na razvoju komunikacijskih sistemom. Z njimi se zagotavlja hiter dostop in povezava med lokacijami. Prometna omrežja hitrih cestnih povezav ustvarjajo nove prostorske ravni, ki jih najpogosteje napolnjujejo komercialni programi. Zakaj komercialni program prevzema vse več mestnega prostora? Razvoj prostora potrošnje je vsekakor rezultat ustrezne programske ponudbe in atraktivnosti dogajanja. Tako zasnovan prostor dobiva večjo naklonjenost uporabnikov in zaradi tega tudi večjo obiskanost. Tudi preostale programske vsebine se namesto v programsko opuščeni mestnih jedrih oblikujejo in krepijo v komercialnih ravneh mesta, ki se nahajajo na mestnem obrobju. Historično mestno jedro postaja identifikacijsko neprepoznavno, zaradi česa se izgublja atraktivnost za razvoj novih družbenih vsebin.

Članek obravnava tematiko razvoja sodobnega mesta. Osnovni cilj je dokazati in upravičiti prenavo mestnih jeder z ustreznimi družbenimi vsebinami. Poleg tega so podani odgovori na naslednja vprašanja: kakšno je sodobno mesto, kdo so njegovi akterji in katere strategije so primerne za prenavo degradiranega mestnega jedra? Reševanje problematike je smiselno obravnavati na principu reševanja težav "od spodaj navzgor". Strategija omogoča vključevanje degradiranih mikro lokacij v sistem mesta. Koliko in kako uspešen je tovrstni način prenavo podaja analiza lokacije Servitskega samostana v Kopru.

2. PODOBA IN IDENTITETA MESTA

Razvoj mestnega značaja je odvisen od kvantitativne razporeditve programa v določenih mestnih ravneh. Za ustrezno prezentacijo mestne podobe je pomembna predstavitev zgodovinskega mestnega jedra, ki se mora programsko dopolnjevati s sodobnim mestom. To povezuje zgodovinski in moderni del v enotno doživljajsko sliko, ki zajema fizično komponento in procese na kulturni, upravni, izobraževalni, potrošni in zabavišni sferi. Kvalitetna prenova mestnih jeder omogoča vzpostavitev osnovnega značaja mesta, ki ga oblikujejo njegove značilne poteze.

Identiteta celotnega mesta je rezultat predstav, ki jih o njem ustvari opazovalec. Stanič (1991) jo definira kot vsoto različnih zgodovinskih, socioloških, ekonomskih, umetnostnih, etnoloških ipd. občutkov, ki so v funkciji zadovoljevanja potreb opazovalca v času njegovega

potovanja skozi mesto, prihoda v mesto, bivanja v njem ali drugačnega spoznavanja mesta. Vizualni elementi mesta oziroma njegova arhitektura so potemtakem zunanji elementi identitete, ki dajejo opazovalcu osnovno prepoznavno oznako prostora. Opazovalec si o mestu ustvari svojo lastno sliko, ki temelji na mentalnih podobah, spominu, vtisih in občutkih, ki jih dobi v mestu. Slika o mestu ni samo zrcalna podoba realnega stanja, ampak jo sestavljajo tri različne komponente, ki jih zaznava opazovalec: *kognitivna komponenta* zaznava neločljivo združene lastnosti opazovanega objekta, *afektivna komponenta* se pogojuje z naklonjenostjo opazovalca v skladu z lastnim vrednostnim sistemom, *akcijska komponenta* združuje splet odzivov nasproti objektu glede na zaznavne atribute (Stanič, 1991). Vse te komponente se združujejo v enotno mestno podobo, ki je za uporabnika posebnega pomena, saj se na njeni osnovi začne gradnja mestne identitete. S tem pridobi mestno jedro¹ svojo atraktivnost, ki je ključnega pomena za razvoj novih družbenih vsebin v njem.

Mesto se obravnava tudi kot "materializirano obliko spleta najrazličnejših pojavnih oblik človekove dejavnosti v preteklosti, ki projicirana v sedanost in daje nezamenljivo in neponovljivo bivalno in delovno okolje, obenem pa je odprta knjiga materialnih pričevanj pojavnih oblik človekove dejavnosti v preteklosti" (Mikuž, 1991, 21). V mestnem jedru Kopra se kaže zgodovinski razvoj družbenih struktur skozi oblike bivanja. Danes se v mestnem jedru koncentrirajo arhitekturna neskladja, ki so posledica ekonomskih, političnih, demografskih in kulturnih razvojnih procesov. Osnovna težava prenavo mestnih jeder je v pomanjkanju komunikacije med družbenimi vsebinami in grajeno strukturo. Za boljše uravnavanje posegov prenavo je potrebno poiskati in definirati razloge za neskladja, morebitne omejitve in usmeritve pri definiciji vrste sprememb (Mikuž, 1991). Prenova je proces, ki obsega študijo primera in povezovanje na različnih področjih z interdisciplinarnim sodelovanjem različnih strok (arhitektura, sociologija, ekonomija, itd).

Pomanjkanje medsebojne komunikacije med različnimi strokami predstavlja razvojno slepo ulico za prenavo. Primer koprškega mestnega jedra kaže na agresivni razvoj kapitala in naglo ekspanzivno rast novih vsebin na mestnem obrobju, ki se iz historičnega mestnega jedra selijo v te ekonomsko ugodnejše cone. Historično mestno jedro izgublja reprezentativni značaj, saj ostaja s časom programsko izpraznjeno in za obiskovalce neatraktivno. Za ponovno vzpostavitev komunikacije med izpraznjenim mestnim jedrom in komercialno naravnanim obrobjem je potrebno definirati razvojno programsko shemo mesta. Znotraj te sheme se

1 Mestno jedro obsega območje primarnega zgodovinskega mesta, iz katerega se je mesto kasneje razvijalo, mestno središče pa je centralni del posamezne mestne ravni. Mesto ima na podlagi takšne razdelitve eno mestno jedro in več mestnih središč, ki se oblikujejo neodvisno od mestnega jedra v različnih mestnih ravneh (npr. v potrošnem, spalnem delu mesta).

mora oblikovati sistem fizične prenovе mesta, zasnovan na interesih in potrebah vseh akterjev v mestu.

3. PRENOVA MESTNIH JEDER

Arhitekturni del prenovе je v osnovi najbolj opazen, saj obsega prenovо stavbnega fonda. Ta je v starih mestnih jedrih dotrajan in neustrezno komunalno opremljen. Neprimerne cestne povezave in pomanjkanje parkirnih površin v mestnem jedru so eden izmed glavnih vzrokov za iskanje novih območij izven mestnih jeder, ki imajo kvalitetnejše zasnovano infrastrukturo. Vsebine se skupaj z novim centrom, bodisi nakupovalnim, poslovnim ali turističnim, seli izven mestnega jedra, ki postaja spalna četrt z vedno nižjim stanovanjskim standardom in nizkim socialnim slojem prebivalstva. Programske smernice so v mestnem jedru prilagojene zahtevam in potrebam trenutne družbene strukture. Zaradi sprememb v strukturi prebivalstva v mestnem jedru je neizoblikovana njegova kulturna in fizična identiteta.

Za ustrezno prenovо mestnih jeder je pomembno integralno varstvo kulturne dediščine. Po definiciji resolucije Sveta Evrope zajema to "vrsto ukrepov, ki naj zagotovijo ohranjanje dediščine, njeno vzdrževanje kot del določenega življenjskega okolja, njeno uporabo in njeno prilagoditev potrebam družbe" (Fister, 2000).

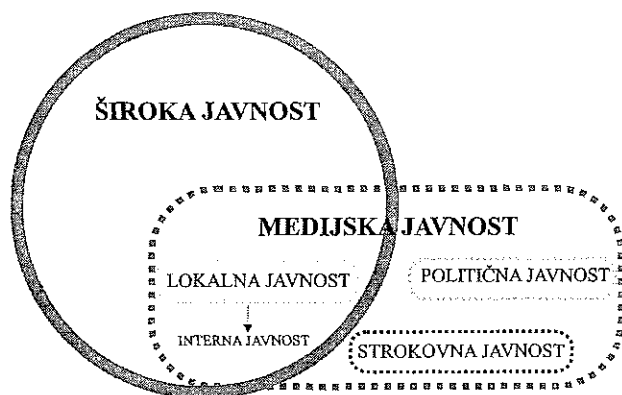
Pristopi k obravnavanju in reševanju spomenikov v mestnih jedrih se delijo glede na naravo posegov in na način obravnave posameznega zazidalnega tkiva. Pri prenovi je potrebno upoštevati družbene dejavnike, predvsem potrebe uporabnikov nove arhitekture. Zahteve, ki po merilih ne ustrezajo sodobnemu načinu življenja, ne pripomorejo k pozitivni obravnavi območja prenovе. Prav tako se morajo prilagoditi in uskladiti zahteve po materialih, ki ne ustrezajo načinu bivanja. Prenova večjega stavbnega tkiva tvori ravnovesje posegov in zajema strukturne ter vsebinske spremembe, potrebne za normalno uporabo stavb (Mikuž, 1991). Za vnos novih materialov in za bistvene spremembe videza spomenika morajo veljati smiselno kompatibilni vsebinski, fizikalni, kemični in ekološki posegi. Zaradi finančnih razlogov, ki ne upravičujejo drobnih stihijskih posegov na mestnih jedrih, je smiselno oživljati širši mestni prostor. Fister (1979) obravnava komplekse kot žive ambiente, pri katerih je poleg zgodovinsko-estetskih kvalitet pomembna predvsem kvaliteta vsebine.

Upoštevanje teh zahtev mora poleg formalne zaščite zagotoviti tudi družbeno prenovо mestnih jeder. V nasprotnem primeru je javnost izključena iz procesa revitalizacije. Socialna degradacija ima na stanje mesta enako močan negativen vpliv kot fizična, saj so družbene vsebine pomemben dejavnik prenovе, ki pripomorejo k atraktivnosti mestnih jeder in k ustvarjanju konstantnega mestnega utripa.

Vplivne gospodarske ustanove in lokalna oblast si prilaščajo monopoli nad posegi v prostor. Smiselno je, da

se v procese planiranja vključi tudi akterje iz vrst javnosti. Potreba po tem se kaže predvsem zaradi upravičenega nezaupanja politikom ali načrtovalcem, ki nestrokovno analizirajo probleme in predlagajo rešitve, ki dajejo prednost potencialnemu dobičku, medtem ko je ekološki, družbeni in socialni razvoj mesta zapostavljen.

Javnost predstavljajo skupine ljudi, oblikovane zaradi soočenja z določenim problemom, ki ga poskušajo rešiti z razpravo (Javornik, 1998). Grunig (1984) opredeljuje javnost kot skupino ljudi, ki deli določen problem, ki je problem spoznala in se organizira z namenom, da bi problem rešila. Vključevanje javnosti v procese planerskega odločanja je možno samo pod pogojem, da je interesna skupina dovolj dobro motivirana in je z obravnavanim problemom povezana. Javnost je obširen pojem, ki se v procesu prostorskega planiranja razdeli na več segmentov. Ti se med seboj povezujejo v mrežo, kjer se združujejo interesi prizadetih prebivalcev, vladnih in nevladnih organizacij, lokalnih skupnosti, državnih institucij, strokovnjakov itd. Javornik (1998) definira šest segmentov javnosti.

Sl. 1: Razdelitev segmentov javnosti (prirejeno po Javornik, 1998).

Fig. 1: Division of segments of the public (adapted from Javornik, 1998).

Najsplošnejši okvir komunikacijskega procesa predstavlja široka javnost, s katero se posameznik identificira. Medijska javnost združuje aktivne udeležence, ki pošiljajo informacije in recipiente, ki so pri procesu komuniciranja udeleženi posredno. Pri tem segmentu se prekrivajo politična, strokovna in lokalna javnost. Politično javnost sestavljajo vsi, ki so vključeni v proces političnega odločanja (vlada, politične stranke, občinski svet, svet krajevne skupnosti itd.). Njihova vloga je pomembna, saj po fazi strokovne preveritve odločajo o sprejetju predlogov. Strokovna javnost se deli na dva dela: strokovnjake, ki so aktivno vključeni v projekt in imajo v njem strokovno vlogo, in strokovnjake, ki niso profesionalno vezani na projekt. Segment javnosti, ki je pri projektu aktivno udeležen, je interna javnost. Pred-

stavlja vse segmente, ki so aktivno vključeni v določen projekt. *Lokalna javnost* predstavlja populacijo, ki je zaradi fizične bližine bivanja ali lastništva določenega prostora najbolj neposredno prizadeta z načrtovanim posegom v prostor.

Komuniciranje z javnostjo dobiva pomembno vlogo pri planiranju, saj lahko prinese nove, včasih neformalne, rešitve problemov. Strategija komuniciranja pri javni razgrnitvi obsega naslednje korake (Javornik, 1998, 92):

- informiranje o začetku javne razgrnitve in o postopku zbiranja in obravnave pripomb,
- informiranje o poteku javne razgrnitve in javne razprave,
- javno razgrnitev,
- javno razpravo,
- zbiranje pripomb in informacij o stališčih do pripomb ter o rezultatih javne razprave.

V strategiji je premalo poudarka na mehanizmi, ki omogočajo alternativne oblike vključevanja javnosti in s tem razvoj akcijskega planiranja. To omogoča dobro medijsko obveščenost glede dogajanja o posegih v prostor. Vloga medijev v javnosti mora biti informativnega in izobraževalnega značaja. Proces komunikacije z javnostjo poteka v več korakih. Za prvi korak Javornik (1998) predlaga identifikacijo ciljne javnosti. Drugi korak definira cilj komunikacijskega procesa – posameznim tipom javnosti določimo specifične cilje komuniciranja. Z lokalno skupnostjo so cilji komuniciranja vezani na pridobivanje podpore za načrtovan poseg in obsegajo spreminjanje ustvarjenega mnenja javnosti, doseganje zanimanja javnosti za ogled javne razgrnitve, spodbujanje odzivov na javni razpravi ali aktivno sodelovanje pri iskanju rešitve. V naslednjem koraku je pomembna strategija, ki opredeli cilje za posamezne skupine akterjev. Na podlagi akcijskega načrta se izdelata komunikacijski načrt, ki odpira poti komunikacije akterjev z javnostjo ter posreduje primerna sporočila. Zaključni korak strategije je doseganje namenov po merilu 5U (utemeljenost, uspešnost, ustvarjalnost, učinkovitost in upravičenost).

Strategije prenove mestnih jeder temeljijo na konceptih *gentrifikacije*,² *konzervacije*, *turistifikacije* in *sitizacije*.³ Kombinacija vseh štirih strategij ustvarja ugodne pogoje za prenovo mestnih jeder. V okviru koncepta gentrifikacije je potrebno upoštevati družbene dejavnike, predvsem potrebe uporabnikov mesta, zato je komunikacija z neposredno in posredno prizadeto javnostjo potrebna in nujna. Pri definiranju konfliktnih točk, identifikaciji starih in novih vsebin ter vključevanju izkušenj in želja prebivalcev pomaga socialno demografska analiza. Na podlagi te se lahko izdelata mreža

najpomembnejših akterjev prenove v enovitem sociogramu. Akterji se v sociogramu grobo razdelijo na stroko, politiko in prebivalstvo. Cilj prenove je usklajena polifunkcionalnost prostora, ki združuje stanovanjski del, kulturo, znanost, šolstvo, šport, trgovino, turizem, zabavo ipd. (Kos, 1995). Za razvoj mesta je poleg družbenega razvoja pomemben tudi ekonomski vidik. Raznovrstnost mestnih akterjev ponuja večjo intenzivnost razvoja. Pritegovanje interesa investitorjev je pomemben korak pri zmanjševanju zapuščeni prostorov v mestu. Vlaganje kapitala v zapuščene objekte pa hkrati zahteva vnos novega programa v mestno jedro.

3.1 Koncept gentrifikacije

Oplemenitenje populacije oziroma *gentrifikacija* je kriterij revitalizacije, ki se uporablja zaradi socialnega opustošenja mesta. Pri tem procesu gre za akcijsko delovanje, kjer se v stara mestna jedra poskuša vrniti srednje in višje sloje prebivalcev in osvežiti enolično demografsko strukturo. Gentrifikacija predstavlja najpogosteje izvajan in teoretično obravnavan koncept prenove, ki je definiran kot "proces fizične asanacije, nove izgradnje in socialno-slojevske preobrazbe, izjemoma tudi popolne populacijske zamenjave. Bistvo tega koncepta je, da se z močnimi kapitalskimi investiranji v nižjeslojevskih in/ali imigrantskih stanovanjskih predelih starih mestnih jeder ustvarijo pogoji za transformacijo v kvalitetno bivalno območje, kamor se seli del višjih družbenih slojev" (Hočevnar, 1998, 85).

3.2 Koncept konzervacije

Konzervatorski pristop obsega zaščito kulturno-zgodovinskih prostorov in objektov. Tak koncept zagovarjajo akterji specializiranih strokovnih krogov (arheologi, delavci spomeniškega varstva). Posebna pozornost je namenjena ohranjanju kulturno-zgodovinskega mestnega jedra. To mora ostati "estetsko, funkcionalno in simbolno verno duhu časa zgodovinskega nastajanja" (Hočevnar, 1998, 84). Varstveni režimi spomeniške zaščite se običajno ne skladajo z dinamiko družbenih potreb. Koncept konzervacije ponavadi vsebuje stroge režime zaščite objektov, v katere ni možno posegati z modernizacijo vsebin. Konzervacija kot prevladujoč koncept revitalizacije vodi k muzealizaciji mesta, kjer se v prenovljene objekte vstavlja družbene vsebine, ki ne omogočijo razvoja vsakdanjega življenja v mestu. Konzervacija se osredotoča predvsem na posamezne objekte, saj za konzervacijo večjih mestnih predelov primanjkuje finančnih sredstev. Večji predeli mestnih jeder

2 Gentrifikacija izhaja iz angleškega pojma "gentrification", ki so ga ameriški in angleški sociologi začeli uporabljati v sedemdesetih letih za akcijsko delovanje pri vračanju srednjih in višjih slojev v stara mestna jedra in dele mest s problematično demografsko strukturo (Hočevnar, 1998, 83).

3 Sitizacija izhaja iz besede "city" in pomeni spreminjanje mestnega jedra v poslovni predel.

se prenavljajo s pomočjo investicij s strani mednarodnih organizacij, kot na primer UNESCO. Primer je prenova historičnega jedra v Mostarju, ki se vrši sočasno s prenovno porušenega mostu. Objekti se prenavljajo po spomeniško – varstvenih kriterijih, vendar se v objekte vnaša komercialni program, ki oblikuje povsem novo vlogo mestnega jedra. Na izpostavljenem primeru se kaže vdor komercializacije družbenih vsebin, ki v dolgoročnem obdobju ne povzročijo željenega učinka revitalizacije.

V okviru koncepta konzervacije je pomembno poudariti pozitivne smernice, ki so jih začrtale nedavno sprejete mednarodne listine. Leta 1987 je bila kot dopolnilni dokument Beneške listine sprejeta mednarodna listina o zaščiti zgodovinskih mest.⁴ Prvič v zgodovini je prenova namenjena ne le specialistom temveč tudi prebivalcem. Listina govori o vključevanju prebivalcev v prenovitvene posege. Poudarja tudi, da morata varovanje in prenova dediščine postati sestavni del urbanističnega planiranja, prav tako morajo postati konzervatorski programi sestavni del urbanistične in planerske dokumentacije. Kot ugotavlja Miheličeva (2001), je listina določila načela, metode in sredstva za varovanje zgodovinskih središč.

V osemdesetih letih se tudi pri nas začne oblikovati nova razvojna paradigma, imenovana trajnostni razvoj. Strategija vzpodbuja krepitev ambientalnih vrednot za prihodnje rodove in višanje življenjske ravni za vse prebivalce različnih socialnih skupin in geografskih področij. S sprejetjem zelene karte o urbanih ambientih⁵ leta 1990 je trajnostni razvoj dobil institucionalno obliko. S karto se je poudarilo zahtevo o reviziji politike coninga in uvedbo novih strategij v mestno načrtovanje, ki naj vzpodbuja mešane dejavnosti in omogoča življenje blizu svojega delovnega mesta.

3.3 Koncept turistifikacije

"Turistična industrija je postala najpomembnejši vir dobička" (Graafland, 2000, 215). Prekomerno razvijajoče se turistične aktivnosti povzročajo programske spremembe prostorov v mestnem jedru. Zaradi precejšnje vključenosti komercialnih akterjev velja koncept turistifikacije za najmočnejši dejavnik revitalizacije mestnih jeter. Pri konceptu **turistifikacije** je bistvena prostorsko-funkcionalna preobrazba prostorov v namene turistične ponudbe (Hočevár, 1998, 84). Turizem naj bi v čim krajšem času prinesel visok ekonomski dobiček ne glede na mnenje prebivalcev. Takšen trend je najbolj izražen v mediteranskih in obalnih mestih, kjer atraktivnost prostora obeta velik dobiček. Posledice opuščanja masovnega turizma so nezasedeni hoteli in prazna parkirišča,

ki predstavljajo odvečen strošek za upravitelja ali državo. Obiskanost krajev pogojuje ponudba atraktivnih in zabavnih dogodkov, ki stimulirajo potrošnika in mu omogočajo sprostitev. Atraktivnost originala je izrinjena, če nima ustrezne vsebine, ki bi vzdrževala stalnost obiska.

3.4 Koncept sitizacije

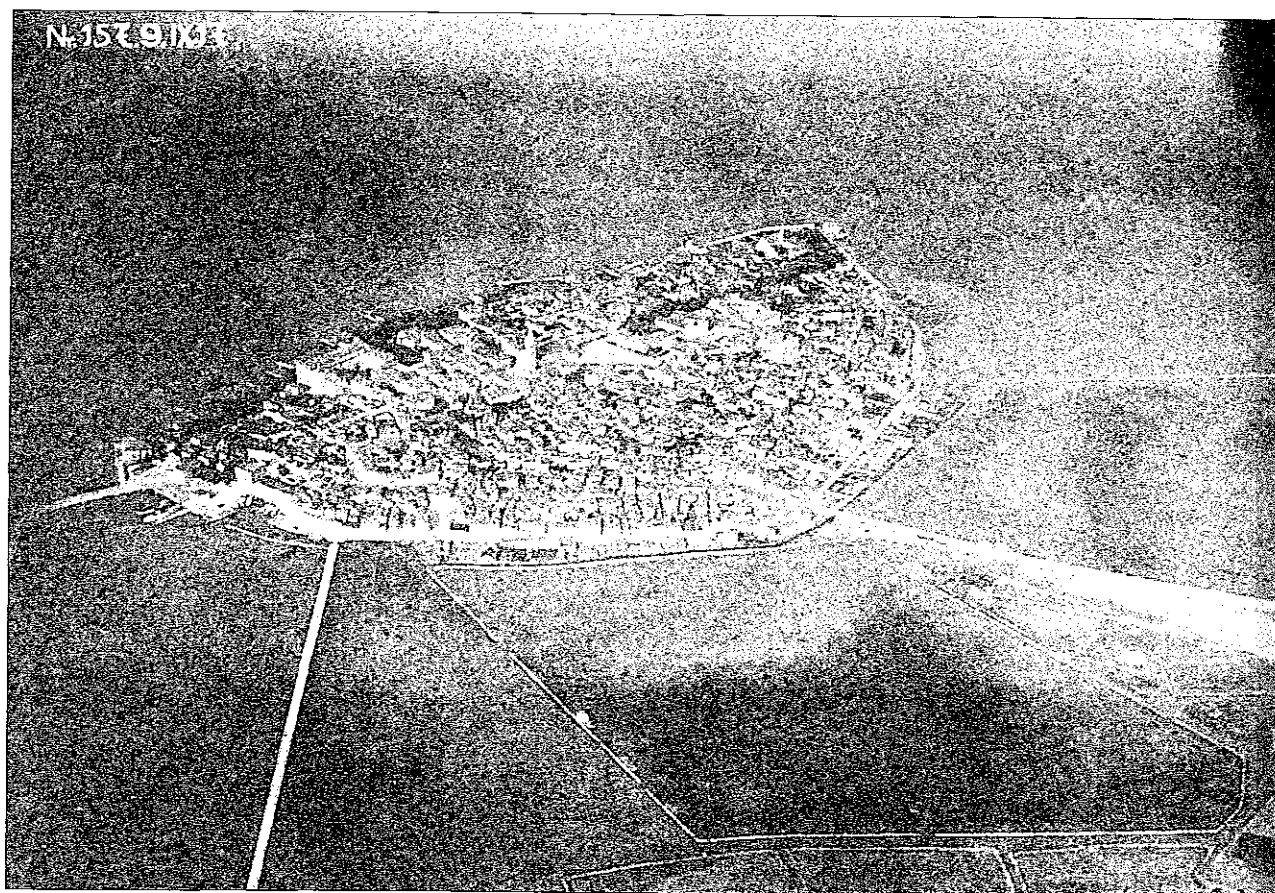
Pri konceptu **sitizacije** oziroma *poslovne revitalizacije* se mestno jedro spremeni v poslovni center. Ta koncept omogoča, da se ekonomski kapital koncentrira na določen mestni predel. Zaradi visoke cene prenove objektov v mestnih jedrih je ta možna le s pomočjo premožnih investitorjev. Teh prestižnih mestnih akterjev ne zanimajo potrebe po raznovrstnosti družbenih vsebin, ampak se osredotočajo zgolj na produkcijo in dobičkonosne posle. Proces sitizacije pozitivno vpliva na fizično prenavo mestnih jeter, ima pa tudi negativne posledice: zmanjšuje se atraktivnost lokacij za ostale dejavnosti, lokacije postajajo nedostopne zaradi zviševanja najemnin, javni prostori se (pol)privatizirajo in praznijo v večernih urah, ko se delovnik konča. Sitizacija povzroči opuščanje malih in vzpodbuja razvoj velikih dejavnosti. Oblikuje zaprto enklavo, ki zadovoljuje potrebe poslovnega sloja. Značilnost takšnih predelov je umetno ustvarjen utrip, ki se zaključuje ob koncu delovnih ur. Podoben utrip je opaziti v mestu potrošnje. Iz mestnega jedra je zaradi interesa vlagateljev ter uporabe političnega vpliva in ekonomske moči izrinjena bivalna funkcija, z njo pa tudi določeni sloji prebivalstva. Predvsem pa gre za spremembo namembnosti stanovanj v pisarne ali upravne dejavnosti. Verlič Christensen (1999) ugotavlja, da se s konceptom sitizacije v mestnem jedru izgublja kulturna dejavnost, ker nima svojih uporabnikov. "Središče mesta je velik del dneva in ponoči osamljeno, izpostavljeno delinkvenci in kriminalu, in ne prinaša dovolj dohodka v mestno blagajno" (Verlič Christensen, 1999, 59). Mestno jedro, prej nosilec identitete, postane zaradi neustrezne izrabe lokacij in izseljevanja prebivalcev siva cona.

4. KONCEPT PRENOVE KOPRSKEGA MESTNEGA JEDRA

Osnovne poteze identitete koprškega mestnega jedra se lahko oblikujejo na podlagi naravnih in kulturnih kvalitet mestnega jedra, ki je z odlokom kot naselbinsko območje razglašeno za urbanistični spomenik (Guček, 2000, 19). Koprsko historično mestno jedro obsega območje nekdanjega otoka, ki ga vidimo na sliki 2, posneti leta 1917.

4 ICOMOS Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Area; sprejeta 1987 na plenarnem zasedanju ICOMOS v Washingtonu.

5 Commission of the European Communities (1990). Green Paper on the Urban Environment, Brussels.

Sl. 2: Koper, pogled iz zraka, leta 1917 (150 let fotografije na Slovenskem 1839–1919, 1998).
Fig. 2: Koper, aerial view, 1917 (150 let fotografije na Slovenskem 1839–1919, 1998).

Danes obsega mesto Koper območje, ki je po kvadraturi precej večje od historičnega jedra. Poleg historičnega jedra vključuje mesto Koper industrijsko območje ob hitri cesti Bivje-Žusterna, športno rekreacijski predel Bonifika, območje spalnih naselij Markovec, Semedela, Olmo in Šalara, turistično-stanovanjski predel Žusterna, območje naravnega rezervata Škocjanski zatok in poslovno-trgovski del, ki se na novo razvija ob naravnem rezervatu. Velik in pomemben dejavnik prostorskega in ekonomskega razvoja predstavlja Luka Koper, ki pa je od mestnega jedra ločena tako programsko kot fizično.

Varovanje mestnega jedra in njegove vsebine se začne z definicijo stanja posameznih spomenikov ali delov mesta v trenutku obravnave. Najstarejše definicije prenove mestnih jeter se omejujejo na zunanjo podobo mest, s poudarkom na fizični prenovi prostora. Funkcionalistična miselnost je poudarjala posamezne objekte – kulturne spomenike, ki so v mestni strukturi nosili določene funkcije.

Najprimernejša strategija za oživljanje mestnega jedra Kopra mora na podlagi atraktivnih ambientov vključevati načrt, ki bo degradiranim območjem poiskal ustre-

ne družbene vsebine. Smernice za razvoj mesta so podane v asanacijskem načrtu iz leta 1974, študiji Koper 2020 in rešitvah planerskih delavnic. Razen študije Koper 2020, se vse rešitve ukvarjajo izključno s formalno sliko prostora. Razvoj ustreznih družbenih vsebin je potisnjen v ozadje. Fizična prenova obsega prenavo prostorov, družbena pa omogoči, da ti prostori funkcionirajo.

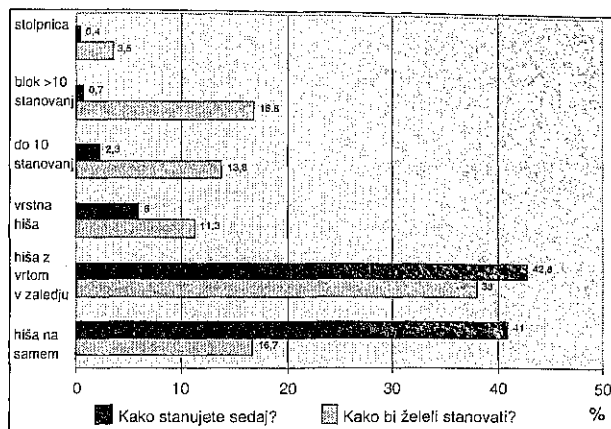
Ključni element, ki je koprsko mestno jedro privedel v obstoječe stanje, so velike družbene spremembe, predvsem migracije prebivalcev iz mestnega jedra. Dodaten vzrok stagnacije oziroma degradacije večine prostora v mestnem jedru je problematika lastništva. Zaradi neurejenega lastništva ostaja veliko število javnih prostorov brez ustreznih družbenih vsebin. Po predlogu smernic upravljanja s poslovnimi prostori v lasti Mestne občine Koper je Odbor za prenavo starega mestnega jedra Kopra ugotovil, da so prostori v lasti občine pretežno stari in slabo vzdrževani, saj se je intervencijsko vzdrževanje izvajalo s skromnimi sredstvi. Poslovni prostori nimajo urejene dokumentacije in upravnega dovoljenja, zato ostajajo prazni.

Analize⁶ kažejo, da se je demografska struktura prebivalcev v mestnem jedru Kopra temeljito spremenila. Historično mestno jedro ima demografsko strukturo, v kateri prevladujejo starejši, socialno in ekonomsko šibki prebivalci. Koncept gentrifikacije zagovarja načrtno poseganje v populacijsko preobrazbo mestnega jedra Kopra, in sicer z namenom oplemenitenja enolične demografske strukture. Po ugotovitvah Mlinarja (1998, 63) je delež priseljencev po drugi svetovni vojni 54%. Prva generacija priseljencev po letu 1945 izvira s podeželja. To pomeni, da okrog 90% prebivalcev mestnega jedra, priseljenih iz Istre, Slovenije in drugih republik SFRJ, ne razlikuje ruralnega od urbanega načina življenja (Bratkovič, 2002). Zaradi nenehnih migracij je onemogočen razvoj kolektivne identitete, ki se izoblikuje v krajih s stalnim prebivalstvom. Bratkovič (2002) poda razdelitev uporabnikov mestnega jedra na tri kategorije: prebivalce, zaposlene in uporabnike storitev, zaradi katerih se dviguje nivo prireditev, gostinske, trgovske ponudbe.

Po drugi svetovni vojni se je struktura uporabnikov mestnega jedra temeljito spremenila, kar je povzročilo nazadovanje določenih družbenih vsebin. Zaradi hitrega razvoja Luke Koper se je povečala potreba po novi delovni sili. Za ta namen so v mestnem jedru oblikovali nove nastanitvene možnosti. Mlinar (1998) ugotavlja, da so bile stanovanjske zgradbe grajene na podlagi standardnih vzorcev stanovanj za samskega delavca. Razmere v teh stanovanjih so za življenje veččlanske družine nesprejemljive. Primer tovrstne arhitekture predstavljajo enostanovanjske enote v visokih blokih, zgrajenih na obodu mestnega jedra.

Enostavna ureditev vsebin za potrebe družbene strukture povojnega mesta je povzročila stagnacijo v programski shemi mestnega jedra. Avtohtono italijansko prebivalstvo se je iz mestnega jedra izselilo v Italijo, vanj pa so se naselili delavci iz republik bivše Jugoslavije. Nastala so tudi nova spalna naselja na Markovcu, v Smedeli in v Olmu, ki so imela boljši stanovanjski standard kot mestno jedro. Zaradi preseljevanja je postala struktura prebivalcev v mestnem jedru enolična in manj zahtevna glede spremljevalnega programa (kulturni, športni, izobraževalni). To dejstvo je glavni vzrok za opuščanje programske pestrosti in dejavnosti v mestnem jedru.

Mlinar (1998) je na podlagi raziskave javnega mnenja ugotovil, da se med prebivalci Kopra kaže potreba po organizaciji bivanja, ki omogoča poudarek človeške individualnosti in zasebnosti. Na vprašanje, kako bi si želeli stanovati, je največ vprašanih odgovorilo, da v hiši z vrtom, najmanj pa, da v stolpnici.

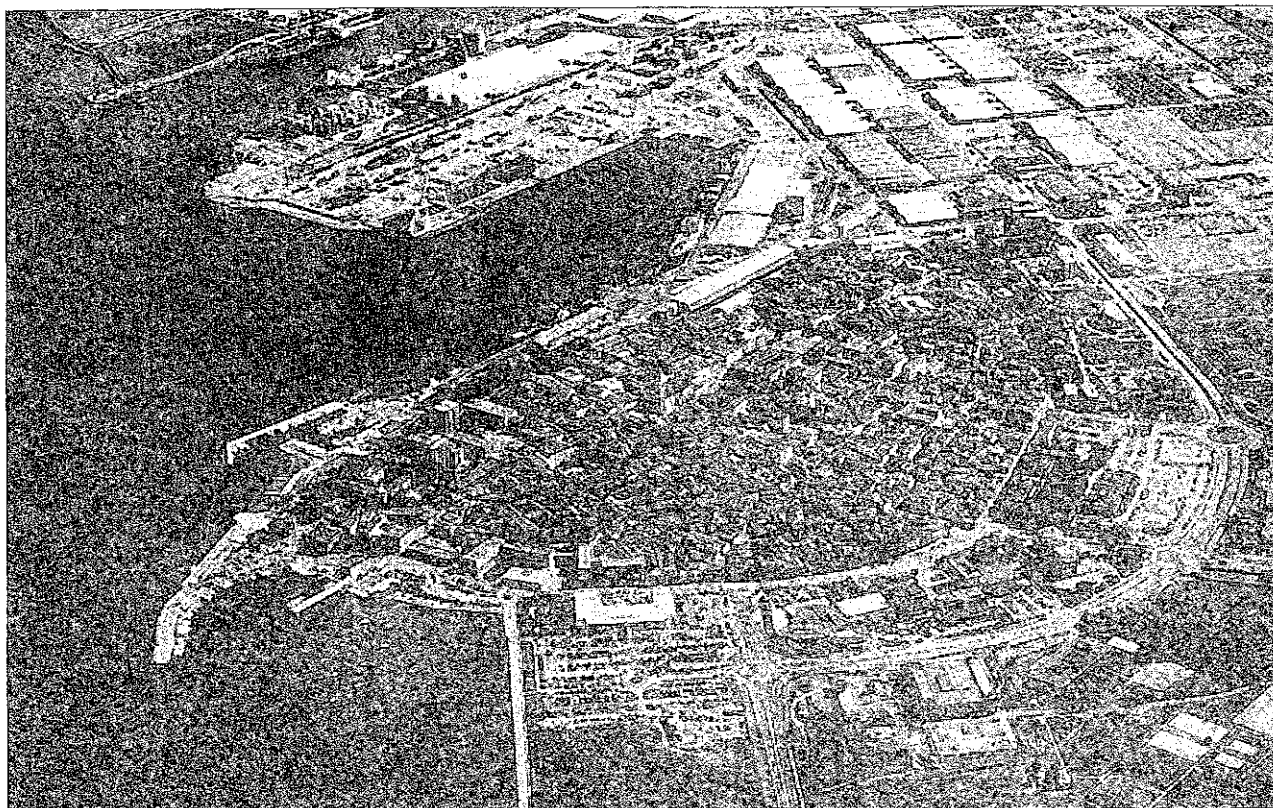
Sl. 3: Rezultati ankete Kako stanujete sedaj in kako bi želeli stanovati? (prirejeno po Mlinar, 1998, 61).

Fig. 3: Results of the survey: How do you live now and how would you like to live? (adapted from Mlinar, 1998, 61).

Mestno jedro je zaradi neustrezno komunalno opremljenih ali slabo vzdrževanih objektov postalo območje naseljevanja nižjih slojev prebivalstva. Njihov interes ni zagotavljal razvoja družbenim vsebinam (npr. kulturnim prireditvam, športnim dogodkom), saj so bile potrebe te populacije izključno potrebe po izboljšanju stanovanjskega standarda. Zaradi izgube interesa po spremljevalnem programu se je začelo zamiranje življenjskega utripa v mestnem jedru. Stanovanjska problematika v mestnem jedru se je slabšala. Neustrezna strategija oživljanja mestnega jedra je povzročila pomanjkanje obnovljenih objektov, saj je bilo mogoče propadajoče objekte prenavljati samo z velikimi investicijami. Investitorji, ki lahko omogočijo takšne posege, so iz vrst pomembnih akterjev (organizacije, podjetja). Socialno šibkejši posameznik je zaradi tega deprivilegiran, saj si zaradi visokih cen stanovanj ne more privoščiti bivanja v mestnem jedru.

Sedmak (2000) opiše proces oživljanja mestnega jedra Kopra in njegovega zaledja kot kompleksen problem, ki se poleg prostorskih problemov dotika tudi ekonomskih, političnih, demografskih in kulturnih vidikov. Usklajevanje nasprotujočih si potreb in možnosti, ki jih mesto nudi, je težavno. Pomembno je usklajevanje potreb razvoja infrastrukture mesta in usmerjanje gospodarskega napredka v skladu z zahtevami ekološkega ohranjanja obalnih površin. V mirnem bivalnem okolju mestnega jedra se mora ugoditi zahtevam občanov. Ti pa lahko nasprotujejo zahtevam turistične ponudbe, ki predstavlja pomemben del prizoriščnosti mesta.

6 Več o tem v Razvojnem projektu Koper 2020 (Trček, 1998; Čok, Plazar, 1997).

Sl. 4: Historično mestno jedro Kopra; pogled iz zraka danes (Guček, 2000, 13).

Fig. 4: Historical city centre of Koper: aerial view today (Guček, 2000, 13).

5. PRIZORIŠČNOST KOPRA

Prizorišče je "kraj, prostor, kjer se kaj dogaja" (SSK, 1997). Vsako prizorišče je napolnjeno s prizori, ki so "del stvarnosti, dogajanja, kot ga kdo v trenutku vidi" (ibid). Prizorišča gledališkega odra se od urbanih prizorišč razlikujejo po značaju in namenu dogajanja. "S sintagmo urbano prizorišče pojmuje: celoto funkcijskih, simbolno-pomenskih, formalno-oblikovnih razsežnosti performativnega delovanja ter določen način družbene (re)produkcije prostorov v mestu" (Hočevar, 2000, 140). Urbana prizorišča so kraji z namensko in nenamensko konstruiranimi dogodki, ki se realizirajo v odprtih ali zaprtih javnih prostorih ter zasebnih prostorih z javnim dostopom. Vanje umeščene začasne ali trajne prostorske situacijske postavitve večajo atraktivnost.

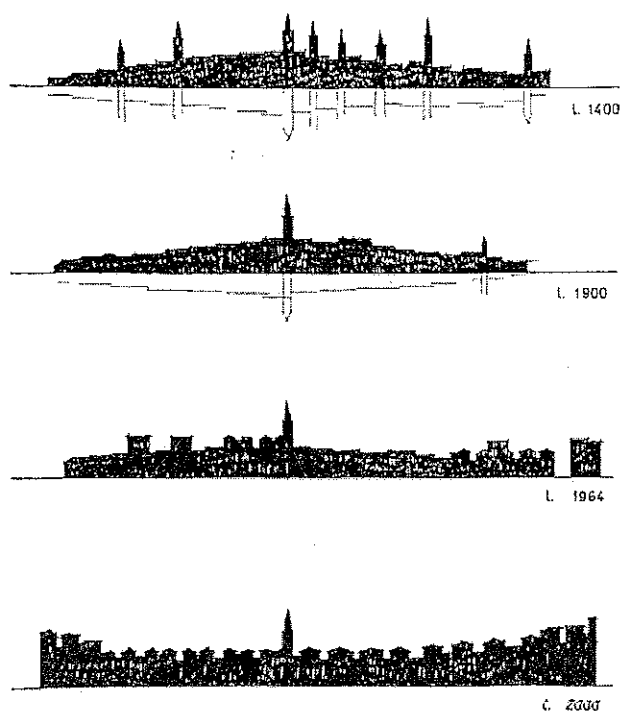
Osnovno vodilo tukaj zastavljene revitalizacije Kopra je uporaba izbranih degradiranih lokacij v mestu za novo programsko definicijo urbanega prostora. Zapuščeni ambianti dobijo s tem novo namembnost in značaj. Spodbujanje dogajanja pripomore k večji obiskanosti mestnega prostora.

V historičnem jedru Kopra se nahaja veliko število

ambientov, ki se zaradi opuščeniosti programa in neustrezne urbane politike spreminjajo v degradirana območja. Tovrstna območja je mogoče aktivirati z umeščanjem družbenih vsebin, ki omogočijo ustvarjanje nove urbane prizoriščnosti. Hočevar (2000, 140) opredeljuje urbano prizoriščnost kot osrednjo družbeno-prostorsko značilnost pospešene preobrazbene dinamike sodobnih postmodernih mest.

Razvoj mestne silhuete kaže, kako se je v primeru kopskega mestnega jedra spremenila tudi oblika mestnega prostora. Silhueta kopskega mestnega jedra se je sredi šestdesetih let spremenila zaradi novih asanacijskih predlogov. Z novogradnjami se je zbrisala slika izboklega profila historičnega jedra, včasih otoka. Povojno obdobje razvoja mesta je problematiko opuščanja območij historičnega mesta reševalo z umeščanjem nove družbene strukture – delavskega razreda. V okviru delavske populacije so določene družbene vsebine (kulturne, izobraževalne, gostinske ipd.) izgubile prostor v mestnem jedru, zaradi česar je postalo nezanimivo tako za razvojne *developerje*⁷ kot tudi za uporabnike mestnega jedra, ki se s temi družbenimi vsebinami niso mogli identificirati.

⁷ Developer je strokovnjak ekonomske izobrazbe, ki se ukvarja s trženjem in razvijanjem prostorskih potencialov.

Sl. 5: Predlog asanacije mestnega jedra Kopra – razvoj silhuete (Guček, 2000, 18).

Fig. 5: Asanation proposal for the city centre of Koper – development of the silhouette (Guček, 2000, 18).

Prostorska slika Kopra kaže značilnosti neustreznega urbanega coniranja. Gre za monofunkcionalno razdelitev prostora, kjer se oblikujejo spalna naselja ter poslovni deli, historično jedro pa izgublja funkcijo centralnosti. "Degradacija koprškega starega mestnega jedra je posledica predvsem bivanjske in nato v večji meri tudi funkcijske radialno – frontalne širitve (rasti) mesta proti zaledju, kjer so se postopoma izoblikovali sorazmerno samozadostni (sub)lokalni centri" (Hočevar, 1998, 79).

Graditeljska prenova, pomemben del celovite preнове mesta, lahko z ostalimi strategijami preнове pripomore k oživljanju historičnega mestnega jedra. V procesu oživljanja se stremi k dinamizaciji odnosov med novimi in starimi družbeno-prostorskimi vsebinami. Ob upoštevanju zahtev družbene dinamike, posameznika in grajenih struktur je potrebno mestnemu jedru zarisati nove razvojne smernice. Dinamičnost utripa se lahko aktivira z različnimi vrstami stalnih ali občasnih prizoriščnih dejavnosti. Atraktivni dogodki različnih vsebin (sejmi, konference, kulturne, športne prireditve) se lahko nadlokalno in nadnacionalno vključujejo v omrežja evropskih mest (Hočevar, 1998). Drugo možnost, celo izjemno priložnost, v kontekstu oživljanja mestnega jedra in vključevanja Kopra v mrežo evropskih mest, predstavlja nastajajoča univerza. Ta lahko z umestitvijo svojega programa v mesto pomaga k oblikovanju atraktivnega mestnega značaja. S tem se odpre možnost samo-

organizacije spremljevalnih programov (gostinski, športni, nastanitveni ipd.), ki jih bo za svoje delovanje potrebovala študentska populacija v mestnem jedru Kopra.

Zaradi pomanjkanja vsebin so spomeniško zaščiteni objekti danes prepuščeni propadu. Aktivna zaščita predstavlja možnost reševanja krize spomenikov v mestnem jedru Kopra in izhod iz procesa muzealizacije. Univerzitetne vsebine se povezujejo z mestnimi, zato so najbolj primerne za revitalizacijo zapuščenih objektov.

6. NOVE DRUŽBENE VSEBINE V MESTNEM JEDRU – UMESTITEV UNIVERZE V STARO MESTNO JEDRO KOPRA

V postmodernih mestih se je moč srečati s krizo prostorskega planiranja. Planerski principi obsegajo toga načela oblikovanja prostora, značilnosti sodobnega prostora pa zahtevajo tudi nepredvidljive spremembe znotraj planerskih norm. "Ena glavnih značilnosti sodobnega prostora je njegova vse hitrejša spremenljivost; dinamičen, neprecizen, vedno bolj aformalen in nepredvidljiv nastajajoči novi prostor razodeva se kot raznovrsten scenarij, izpostavljen neskladjem, spremembam, mešanju in premikom" (Gausa, 1996, 80). Spremenljivost urbanega prostora zahteva potrebo po demokratičnem in odprtem planiranju, v katerem se združujejo potrebe vseh akterjev določenega prostora. Zaradi programskega opuščanja se v mestnih jedrih pojavlja vse več urbanih praznin. Predstavljajo programske izpraznjene predele mesta, kjer se lahko začnejo izvajati samoorganizacijski procesi neodvisnega razvoja. Potrč (2001) jih obravnava kot pozitivne praznine, divjo naravo mesta, ki jo ustvarja mesto samo. V funkcionalizmu se je na te predele gledalo kot na območja osamitve, ki so potrebna zdravljenja, danes se v njih išče možnosti za nove prostorske umestitve, saj obsegajo določene prostorske kapacitete.

Prostorsko planiranje je velikokrat parcialno. Kaže se močan vpliv nekontrolirane gradnje. Urbanistična zasnova se ne oblikuje na podlagi razvojne vizije mesta, ampak izključno po diktatu investorjev. Ustrezna pot za združevanje javnih (politika, stroka) in zasebnih (lastniki, uporabniki, obiskovalci) interesov je v vzpostavljanju dialoga. Osnove odprtega planiranja, ki vključujejo sodelovanje vseh mestnih akterjev, pripomorejo k odpravljanju konfliktov med izvajalci in uporabniki. "Organizacija sodobnega urbanizma naj teži k oblikam, podobnim dinamično organiziranim sistemom v stanju blizu roba kaosa, kjer razvoj usmerja neprestano in nepredvidljivo gibanje. Novi urbanizem je demokratičen, naslonjen na lokalno tradicijo, je pluralističen in legalističen. Ključna načela tega urbanizma so razmreženje, samoorganizacija in zdržni odnos do naravnih virov" (Čerpes, 2002, 57).

V nadaljevanju je na študiji primera predstavljena aplikacija strategije preнове, ki vzpostavlja komunikacijo med javnostjo in stroko. Umestitev začasnih dogodkov v degradirane lokacije pripomore k predstavitvi

te lokacije. Študija obravnava lokacije, ki so v mestu označene kot degradirana in opuščena mestna območja ali objekti.

6.1 Scenariji prenove

Težava prostorskega planiranja je v tem, da je velikokrat odsev parcialnega načrtovanja, kjer se kaže močan vpliv nekontroliranih gradenj. Urbanistična zasnova se razvija mimo razvojne vizije mesta, ker se ravna po načelih ekonomskih investicij in vlaganja kapitala, ki se ne ozira na revne sloje. Poiskati ustrežno pot za združevanje javnih (politika, stroka) in zasebnih (lastniki, uporabniki, obiskovalci) interesov je v vzpostavljanju nju-nega stalnega dialoga. Osnove odprtega planiranja, ki vključujejo sodelovanje vseh mestnih akterjev, pripomorejo k reševanju konfliktov med izvajalci in uporabniki.

Za določanje problemov v prostoru je potreben ustrezen pristop. "Temeljni pogoj dobre komunikacije med stroko in nestroko je spremljanje probrazbe pasivne publike v aktivnega akterja. Nestrokovnjake je treba usposabljanje za presojo tehnično zahtevnih elementov projekta ali pa soglasno izbrati človeka (skupino), ki bo presojal kompetentno in neodvisno od investitorja" (Kos, 2002, 126). Vključevanje javnosti lahko v določeni fazi urbanega načrtovanja opredeli ustrežno strategijo prenove. Scenariji razvoja se lahko oblikujejo na podlagi usklajevanja mnenj in potreb vpletenih akterjev. "Participacija javnosti terja tudi uvajanje prožnejših oblik in tehnik načrtovanja: nenačrt (nonplan), akcijski urbanizem, inkrementalno načrtovanje (načrtovanje po delih), svetovalno načrtovanje, strukturalni načrt ipd. Uveljavljeni urbanizem, ki sloni na generalnem dolgoročnem načrtu prostorskega razvoja, postavlja prostorski vzorec za planski cilj, kar po opredelitvi izključuje različne javnosti iz načrtovalskega procesa" (Čerpes, 2002). Družbena moč odločanja mora iz kroga politikov in strokovnjakov (arhitektov, urbanistov) postopoma preiti v roke dejavne populacije v okviru lokalne skupnosti.

Kako lahko scenarij univerzitetnega mesta s programom fakultet, obštudijskih dejavnosti in študentske nastanitve pripomore k prenovi lokacij v mestnem jedru Kopra?

V začetni fazi umeščanja tovrstnega programa je potrebna temeljita inventarizacija prostorov v mestnem jedru in definicija njihovih zmožnosti. Na osnovi praznih in opuščenih lokacij se nato ugotavlja količine in vrste programa, ki je primeren za posamezne objekte. Raznolikost populacije zahteva potrebe po dodatnih družbenih vsebinah v mestu. Te vsebine obsegajo poleg univerzitetnih tudi trgovsko, kulturno in športno področje. Pomembno je, da se družbene vsebine med seboj dopolnjujejo in terminsko enakomerno razdelijo pretok akterjev v mestnem jedru.

Z univerzitetnim programom se ustvarja konstanten tok dogajanja. Model univerze v mestu predvideva večjo

obiskanost novega mestnega prizorišča, kjer se združujejo univerzitetne potrebe s potrebami obštudijskih in mestotvornih programov, ki oblikujejo novo mestno podobo. Poleg univerze se zaradi atraktivnosti ambientov in dinamiziranega družbenega karakterja v mestnem jedru pojavijo interesi novih investicij, ki nosijo kapital za razvoj dodatnih dejavnosti (trgovski, gostinski, kulturni program). Danes se te dejavnosti razvijajo na obrobju mesta.

Univerzitetni kampus je smiselno oblikovati z zgoščevanjem programskih jeder. Razvoj univerzitetnega kampusa izven mestnega jedra povzroča preveliko razpršenost vsebin, kar ne pripomore k družbeni revitalizaciji. Na primeru bežigradskega kampusa v Ljubljani je razbrati negativen učinek dislociranosti kampusa. Kampus v Bežigradu je samozadostna enota, ki vsebuje določeno število fakultet, študentsko nastanitev in obštudijski program. Študentska populacija ima zagotovljene bivalne pogoje in možnost opravljanja športnih, kulturnih, ipd. aktivnosti znotraj zaprtega sistema. Zaradi tega ostaja s strani tega dela študentske populacije ponudba aktivnosti v mestnem jedru neizkoriščena.

V nadaljevanju bo v okviru scenarija univerzitetnega mestnega jedra osrednja tema strategija prenove degradiranih območij v mestnem jedru Kopra. Kot študijo primera bodo na Servitskem samostanu predstavljene prednosti in slabosti umeščanja programa knjižnice v mestno jedro. Strategija prenove je predstavljena kot možnost alternativnega pristopa prenavljanja degradiranih ambientov v mestnih jedrih in poteka v štirih fazah:

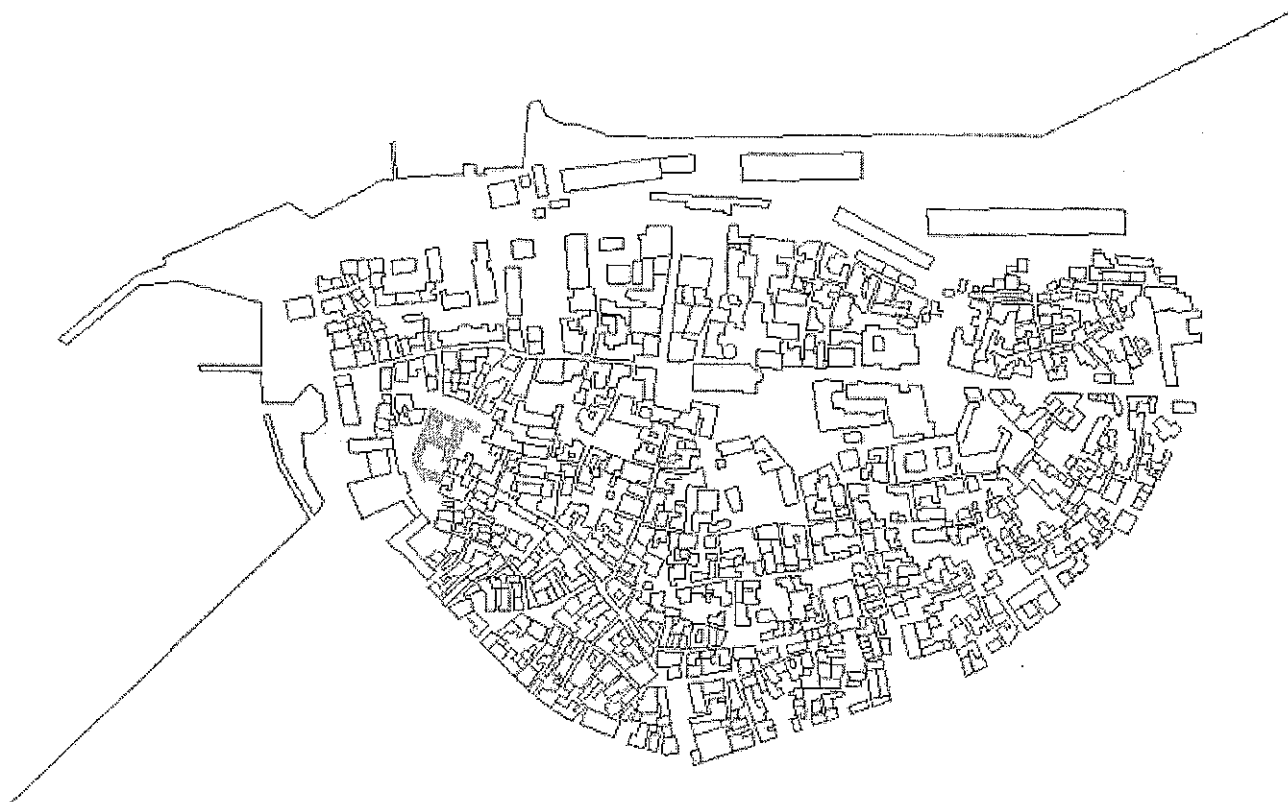
- faza vključevanja v celovit strateški plan,
- faza preverjanja možnosti,
- faza procesa planiranja,
- faza prizoriščenja.

Prenova temelji na povezovanju mestnih akterjev, ki na podlagi obravnave določene lokacije izpostavijo interese, ter oblikujejo različne predloge rešitev obravnavanega problema. Uresničevanje strategije prenove se odvija na principu reševanja težav "od spodaj navzgor". Lokalna skupnost oblikuje in predlaga ustrezen program revitalizacije, nato poskuša potrebe lokalnih akterjev predstaviti in spodbuditi k njihovemu uresničevanju na izvedbeni ravni.

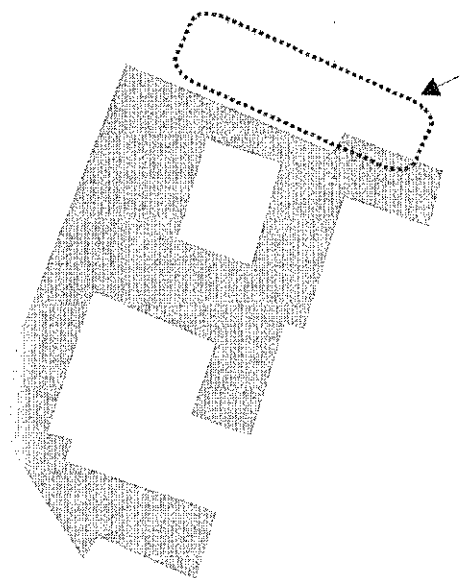
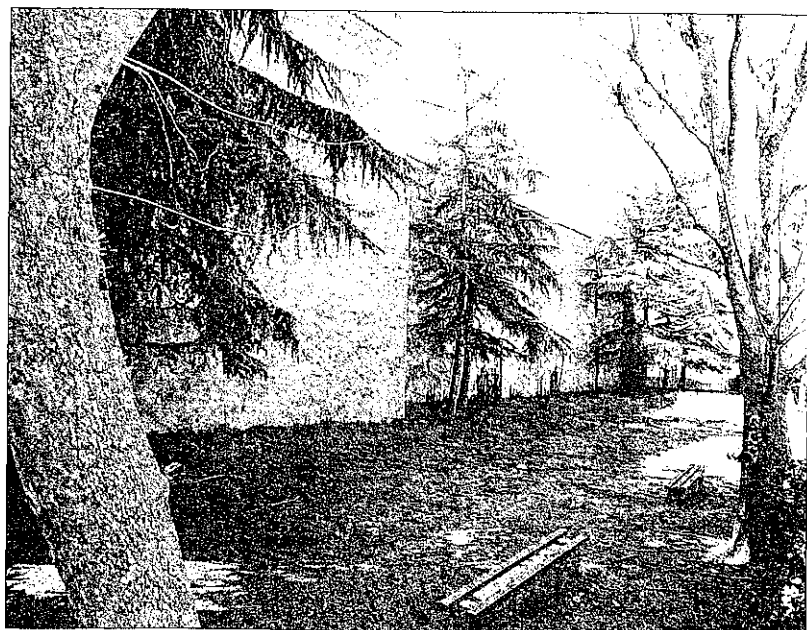
6.2.1 Samostan

Kako reagira strategija prenove, je najbolje podati na konkretnem primeru. Obravnavana je lokacija kompleksa Servitskega samostana, ki se nahaja v zazidalnem kareju na terasi nad Carpaccievim trgom med Santorijevo, Kolaričevo, Pobočno, Župančičevo in Kettejevo ulico.

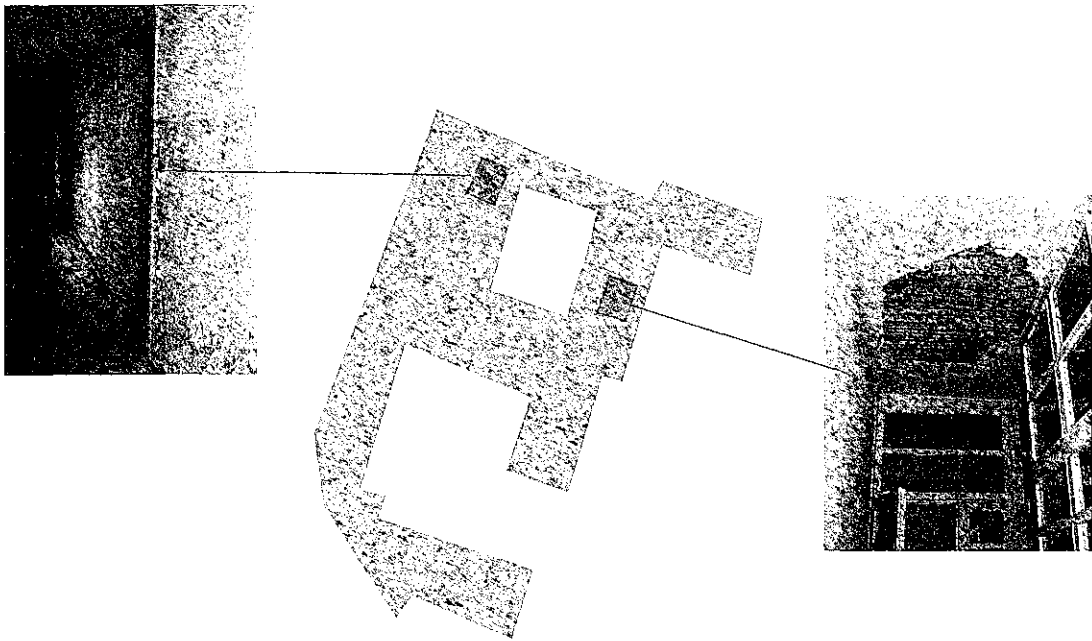
Zgodovinski pregled uporabe objekta skozi različna obdobja kaže pestro sliko. Samostan je bil ustanovljen 25. 1. 1453. Takrat je obsegal ožje območje, kjer se je nahajala cerkva sv. Martina in nekaj hiš. Servitski red je samostan razpustil 1772 leta. Leta 1792 je mestna

Sl. 6: Lokacija kompleksa Servitskega samostana (Bugarič, 2001, 27).
Fig. 6: Location of the complex of the Servit Monastery (Bugarič, 2001, 27).

Sl. 7: Na severnem dvorišču je bila včasih cerkev (Hoyer, 2000).
Fig. 7: There used to be a church in the northern yard (Hoyer, 2000).

Sl. 8: Propadanje notranjosti kompleksa samostana zaradi neuporabe (foto: Bugarič, 1998).

Fig. 8: Dilapidation of the interior of the complex of the monastery as a result of non-use (photo: Bugarič, 1998).

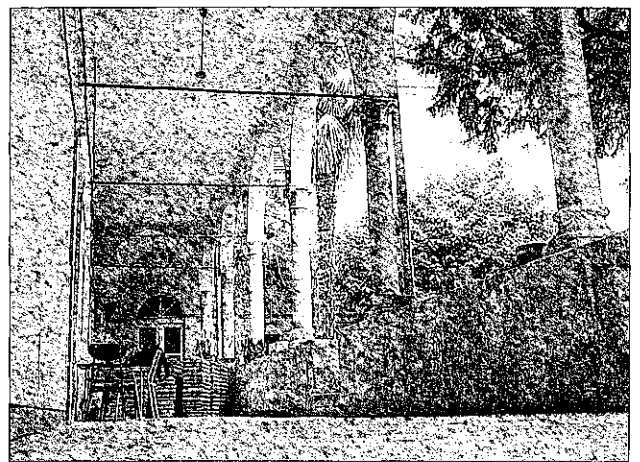
bolnišnica zaprosila za dovoljenje za uporabo samostanskih poslopjij, vendar je v njih začela delovati šele leta 1810. Po razpustitvi samostana so izpraznili Cerkev Marije milostne na severnem delu lokacije, leta 1806 so vso opremo prenesli v koprsko stolnico. Leta 1850 so cerkev predelali v skladišče, nato pa v privatno vinsko klet. Temu namenu je služila do leta 1963, ko jo je uničil požar (Hoyer, 2000, 53–56).

Na prostoru, ker je stala cerkev, se danes nahaja park z utrjenim nasipom. Kljub delovanju služb spomeniškega varstva, je bil kompleks samostana leta 1957 temeljito predelan. Takrat so v severnemu atriju dozidali kotlovnico, na fasadah notranjega dvorišča pa so povečali odprtine in vstavili večja okna.

Leta 1996 so bolnišnične oddelke preselili v nove prostore, zato je kompleks danes prazen, razen pritličja traktov ob križnem hodniku, kjer deluje ambulanta za odvisnike od trdih drog. Edini ohranjeni primer redovne servitske arhitekture v Istri in širšem beneškem zaledju je prepuščen propadu, saj ostaja brez ustreznih vsebin prostorsko neizkoriščen. Cilj prenove kompleksa Servitskega samostana je izoblikovati navezavo stare in nove arhitekture. Način realizacije mora upoštevati novo uporabnost, ki se podreja prostorskim zmožnostim kompleksa samostana.

Stele (1953–54) ugotavlja, da z ukrepi prenove zgolj podaljšamo materialno življenje spomenika. Z njimi ga nikakor ne moremo obnoviti do ponovne popolnosti, ne v tehničnem, formalnem in tudi ne estetskem smislu. Pravo ohranjanje objekta pomeni ohranjanje starih in spodbujanje novih zmožnosti in namenov, ne pa restav-

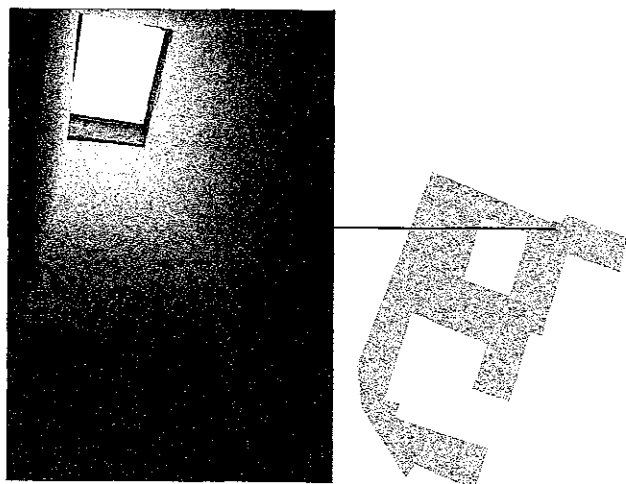
riranja v domnevno prvotno obliko. Pri posegih je potrebno upoštevati, da se estetski potencial ne izraža samo po vidni in otipljivi zunanjsčini umetnine. "Estetski potencial namreč ne temelji v golem liku kakega spomenika, ampak v sozvočju med likom, gradivom ter okolico. Z namenom, ki mu je odrejal življenjsko vlogo, mu odvzamemo tudi estetsko hrbtnico zato moramo spomeniku, ki mu je življenje tako vlogo vzelo, poiskati novo, ki bo sestavinam njegovega estetskega potenciala dala novo oporo" (Stele, 1953–54, 8).

Sl. 9: Križni hodnik v južnem krilu kompleksa (foto: Rot, arhiv KUD C3, 2003).

Fig. 9: Cloisters in the southern wing of the complex (photo: Rot, archives KUD C3, 2003).

Prenova propadajočih objektov z ekonomskega vidika kratkoročno ni smiselna. Dolgoročno pa se zadosi tudi ekonomskim vidikom. Ko objekt prenovimo in priredimo za ponovno uporabo se lahko enači z novogradnjo. Z nacionalnega vidika to predstavlja velik prihranek, saj gradnja novega objekta ni potrebna. "Z vidika ohranjanja nacionalnih virov je cena prenove nižja od cene novogradnje. Investiranje v obstoječi gradbeni fond je tudi eden izmed vidikov širše strategije regeneracije urbane ekonomije" (Črepišek, 1993, 4).

Sl. 10: Domnevni zvonik cerkve po prezidavi kot prezračevalno okno nad WC-jem (foto: Bugarič, 1998).

Fig. 10: Supposed bell tower of the church after rebuilding as a ventilation window above the toilet (photo: Bugarič, 1998).

Umestitev novega programa v neizkoriščen kompleks odpira možnosti nove uporabe kompleksa in pripomore k njegovi revitalizaciji. Pozitivni učinki pri umestitvi novega programa se kažejo na več ravneh. Program ponuja aktivnosti, ki se prepletajo z vsakdanjim življenjem. Z ustrežno fizično prenovo se hkrati prepreči propadanje spomeniškega zaščiteneh stavb in pridobi nove prostorske kapacitete za univerzo v mestu. V širšem prostoru predstavlja prenova kompleksa možnost oblikovanja nove mestne identitete. S tem je nova rešitev in ponovna uporaba pozabljenega spomenika smiselna, ker dolgoročno prinese tudi večjo obiskanost objekta in posredno mesta, kar upraviči stroške prenove. Prenova Servitskega samostana v historičnem mestnem jedru je pomemben korak k združevanju kvalitetnih mestnih ambientov v vitalno in homogeno mrežo univerzitetnega mesta.

6.2.2 Opis strategije oživljanja degradiranih območij v mestnih jedrih

Strategija prenove je razdeljena na štiri faze:

1. faza vključevanja v celovit strateški plan,
2. faza preverjanja možnosti,
3. faza procesa planiranja,
4. faza prizoriščenja.

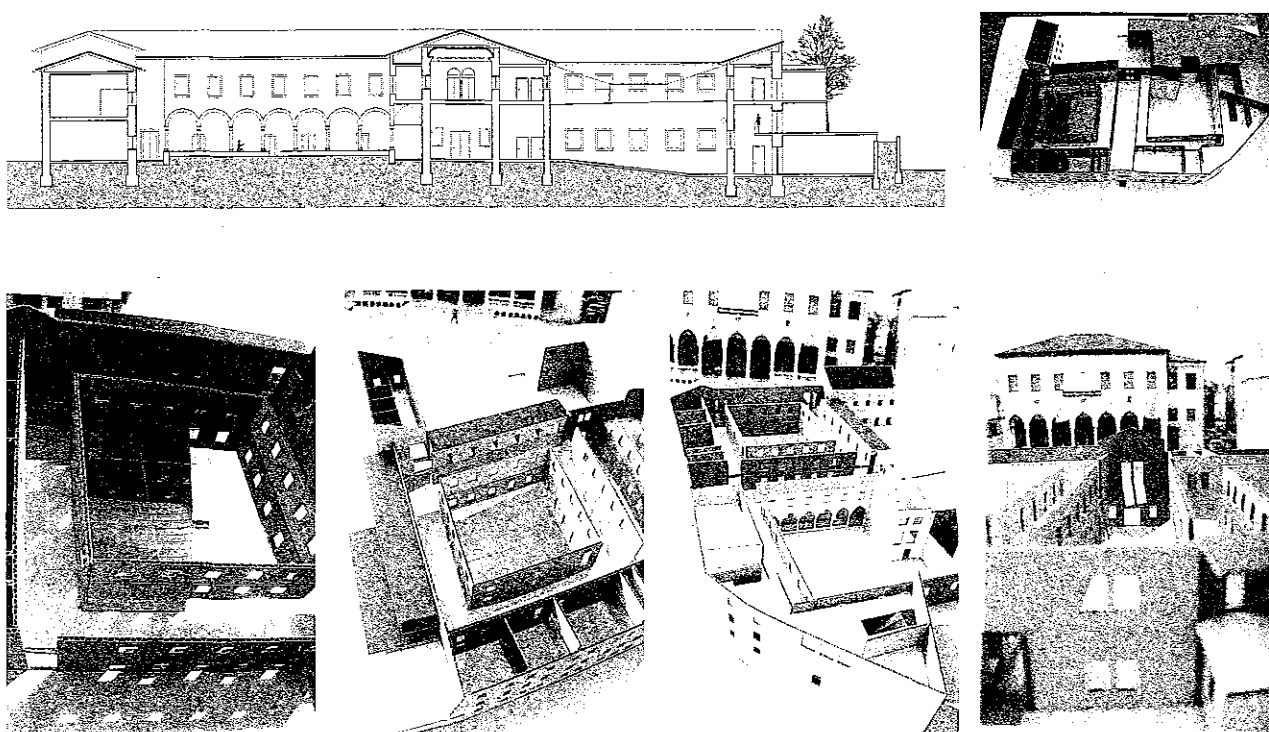
V prvi fazi (**faza vključevanja v celovit strateški plan**) se oblikuje obširno bazo podatkov, znotraj katere se analizirajo arhitekturni in družbeni dejavniki prenove. Na podlagi njihove celostne analize se izoblikuje sinteza obstoječega stanja. Pri tem imajo pomembno vlogo parametri, ključni za nadaljnji monitoring: arhitekturno-urbanistični, socio-demografski, ekološki in ekonomski parametri. Na podlagi planerskih smernic in ugotovitev spomeniškega varstva se ovrednoti stanje ter potrebe in možnosti prenove objekta. V svoji dolgi zgodovini je bil servitski samostan podvržen številnim spremembam. "Najmlajši posegi v kompleksu so bili izvedeni v času, ko je objekt služil kot porodnišnica. Novogradnja na vzhodnem dvorišču iz šestdesetih let in kurilnica v severnem atriju sta za novi program knjižnice neustrezni in neumestni zaradi prostorske stiske in neugodne lege. Kompleks samostana je bil včasih ustrezno prehodan. Zaradi prezidav pa danes spominja na opuščen labirint ozkih in temačnih prostorov, ki so med seboj nelogično povezani. S tem so onemogočeni tudi prehodi skozi kompleks. Zaradi nekvalitetne prezidave se na več mestih nahajajo leseni stropovi, ki zaradi slabe nosilnosti onemogočajo umestitev novih, zahtevnejših programov" (Bugarič, 2001).

Analizi prostorskih potreb sledi obravnava spomeniške varstvenih kriterijev. Konservatorski program prenove MZVNKD Piran (Hoyer, 2000) razdeli kompleks v štiri varstvene kategorije. Prva varstvena kategorija zahteva najstrožje varstvene režime spomeniške – varstvene prezentacije in rekonstrukcije. Druga varstvena kategorija predvideva režim preureditve notranjščin z rušitvami novejših funkcionalnih prizidkov. Za tretjo varstveno kategorijo se predvideva preureditve arhitekture in vrta glede na novo namembnost. Četrta varstvena kategorija pa dovoljuje podzemno ali nadzemno novogradnjo. Določila spomeniškega varstva zahtevajo, da je pri prenovi nekdanjega samostanskega kompleksa oziroma bivše kopske porodnišnice pomembno upoštevati ustrezno namembnost, hkrati pa predstaviti in ohraniti redovno arhitekturo servitskega reda. Konservatorski program zagovarja način predstavitve prostorov in ambientov, ki obiskovalcu predstavijo arhitekturo in njeno zgodovinsko podobo.

Druga faza strategije oživljanja degradiranih območij (**faza preverjanja možnosti**) je iskanje ustreznih arhitekturnih in urbanističnih zasnov. Ustrežno rešitev se izbere na podlagi javnih in zasebnih interesov. K temu pripomorejo ugotovitve strokovnih urbanističnih in arhitekturnih delavnic, javnih natečajev in javnih strokovnih razprav.

Sl. 11: Idejna rešitev Fakultete za management (idejni projekt AD studia Koper, 2003).
Fig. 11: Idea for the solution of the Faculty of Management (idea project of AD Studio Koper, 2003).

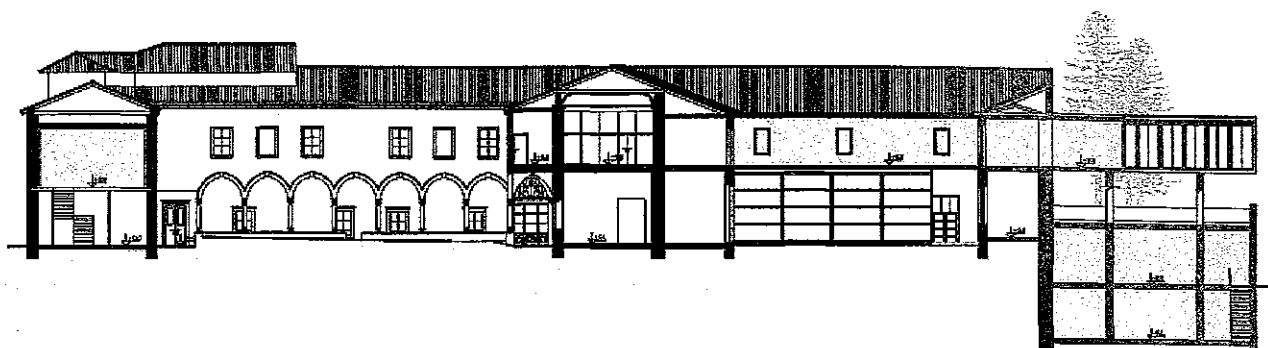
Sl. 12: Umestitev Fakultete za humanistiko v kompleks servitskega samostana (Visokošolsko središče v Kopr, mentor Aleš Vodopivec, 1999).

Fig. 12: Inclusion of the Faculty of Humanities into the complex of the Servit Monastery (University Centre, Koper, mentor Aleš Vodopivec, 1999).

V nadaljevanju predstavljeni primer ureditve je širše zasnovan in obravnavan v diplomski nalogi "Univerzitetna knjižnica v kompleksu Servitskega samostana v Kopru" (Bugarič, 2001). Naloga je bila predstavljena županu Mestne občine Koper in širši javnosti na razstavi v Osrednji knjižnici Srečka Vilharja v Kopru. Za primerjavo sta bili na isti lokaciji izdelani še dve rešitvi, ki sta pokazali možnost uporabe kompleksa za namene fakultet (Fakulteta za humanistiko in Fakulteta za management). Prva rešitev za Servitski samostan je bila izdelana na arhitekturni delavnici Visokošolskega središča

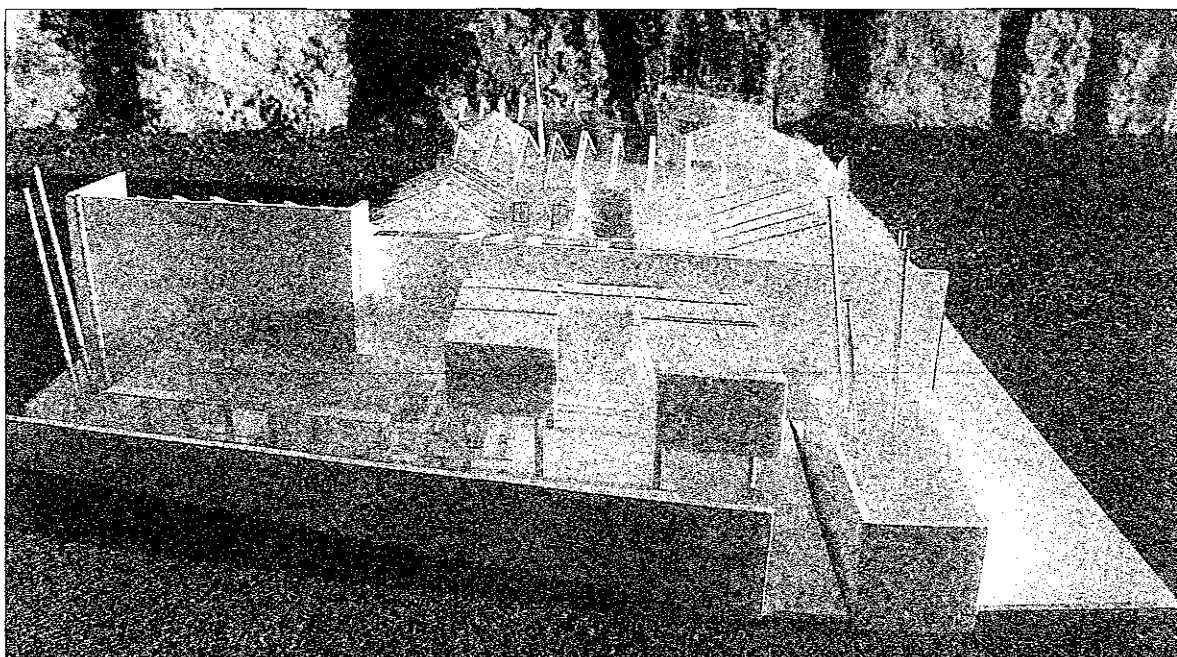
v Kopru pod mentorstvom prof. dr. Aleša Vodopivca leta 1999, druga pa kot idejna rešitev za Fakulteto za management Studia AD Koper leta 2003 (avtorji: Kinkela, Žibert, Bugarič).

Kompleks Servitskega samostana lahko deluje kot presečišče interesov univerze in mesta. Predlagana rešitev zagovarja scenarij razvoja univerzitetne knjižnice. Program knjižnice je s funkcionalnega vidika za kompleks Servitskega samostana najustrežnejši, saj fizična struktura objekta in razporeditev prostorov nista primerni za umeščanje velikih amfiteatralnih predaval-

Sl. 13: Prerez rešitve prenove samostana (Bugarič, 2001).

Fig. 13: Profile of the proposed restoration of the monastery (Bugarič, 2001).

Sl. 14: Maketa rešitve prenove samostana (foto: Grögl, 2001).

Fig. 14: Model of the proposed restoration of the monastery (photo: Grögl, 2001).

nic. Za potrebe nove namembnosti je predvidena odstranitev novejših predelav, arhitekturno jedro pa se ohranja po določilih spomeniškega varstva. "Objekt predstavlja okvir novemu programu. V prostorih s programskimi ali tehnološkimi težavami se izvajata dva tipa prenove. Prvi način prenove je predviden na mestih, kjer so zidovi spomeniško zaščiteni in se zato preuredi samo notranjščina objekta. Gre za celotno južno krilo samostana. Drugi način prenove se pojavi v severnem delu samostanskega kompleksa, na preboju stene porušene cerkve. S tako prenovo se odpirajo nove prostorske zmogljivosti za potrebe dodatnega programa knjižnice" (Bugarič, 2001, 21).

Projekt prenove kompleksa Servitskega samostana se naslanja na zgodovinski razvoj objekta in išče kvalitetno

izrabo obstoječega prostora za knjižnični program z upoštevanjem ambientalnih značilnosti kompleksa. Program knjižnice ni namenjen samo univerzi, ampak se odpira tudi mestnemu jedru. Tako komunicira z univerzitetnim delom mesta, hkrati pa ponuja dodatne prostorske možnosti za razvoj kulturnega utripa v mestnem jedru.

Tretja faza (**faza procesa planiranja**) vodi na pot fizične prenove. Ključna je dobra komunikacija med vsemi akterji in vzpostavitev interakcije med stroko in "nestroko". Kos predlaga spreminjanje pasivne publike v aktivnega akterja, ki lahko o problemu presoja kompetentno in neodvisno od investitorja. "Pri vseh zahtevnejših, dolgotrajnejših projektih, posebej pri tistih, kjer ni mogoče dovolj natančno predvideti posledic, je

priporočljiva ustanovitev tripartitnega sveta, ki združuje predstavnike stroke, politike (stranke) in civilne družbe (društva, neformalne skupine itd.)" (Kos, 2002, 127). Ta novo nastali organ nadzora ima vlogo preverjanja izpolnjevanja standardov pri komunikacijskih dejavnostih in vlogo neodvisnega ravnatelja pri sporih. Izrazito povezovanje prenove lahko pripomore k uspešni predpripravi naslednje faze.

Zadnja, četrta faza (**faza prizoriščenja**), vključuje strategijo ambientalnega oživljanja, ki obsega predstavitev degradiranih ambientov, namenjeno širši javnosti. Reaktivacija propadajočih ambientov vključuje akterje lokalne oblasti, gospodarskih podjetij in univerze. Ti morajo za izvedbo projekta zagotoviti ustrezno finančno in strokovno podporo. Specifične ambiente se izkoristi kot nove prostorske potenciale mestnega jedra. Umestitev začasnih dogodkov pripomore k medijski odzivnosti in obveščanju širše javnosti o problematiki degradiranega območja.

Faza prizoriščenja vključuje hitre in improvizirane umestitve začasnih vsebin, ki odprejo izolirana degradirana območja za javnost in s pomočjo medijev povečajo prepoznavnost teh lokacij. V tej fazi se uporablja vzorčni model za uveljavljanje celotne strategije. Poudarek te faze je na vzpodbujanju senzibilizacije javnosti.

Sl. 15: Predavanje Andreja Medveda v ambientu opuščene Servitskega samostana (foto: Rot, arhiv KUD C3, 2003).

Fig. 15: Lecture given by Andrej Medved in the abandoned Servit Monastery (photo: Rot, archives KUD C3, 2003).

Primer prizoriščenja degradirane lokacije je dnevni kulturno – izobraževalni seminar, ki je potekal v

Servitskem samostanu. Obiskovalcem dogodka se je predstavilo podoba današnjega stanja objekta, njegov zgodovinski razvoj ter alternativne možnosti novih rešitev. Javnost je preko faze prizoriščenja seznanjena z dejanskim stanjem kompleksa.

Projekt v Servitskem samostanu je dosegel pozornost medijev. V Soboti, prilogi osrednjega primorskega časnika Primorske novice, je dogodek komentiran: "Precej abstraktna ugotovitev, da bo univerza poživila življenje v historičnih mestnih jedrih istrskih mest, bo dobila telo predvsem z umeščanjem univerzitetnih ustanov v palače in poslopja, ki zdaj čakajo boljše čase" (Dravinec, 2003, 32). Avtor članka ugotavlja tudi naslednje: "Odpiranje degradiranih mestnih con, zlasti očem zakritih umazanih biserov, je dobrodošel koncept in nenazadnje praktični prikaz vstopa na teritorij temeljčnega razmisleka v lastno okolje" (ibid). Tovrsten komentar v dnevnem časopisju o prostorski problematiki informira in izobražuje široko nestrokovno javnost.

Umetniški vodja Obalnih galerij, pesnik in filozof Andrej Medved, je predstavil modele povezovanja nove univerze s kulturnim programom. Za lokacijo Servitskega samostana Medved zagovarja možnost umestitve univerzitetne knjižnice: "V Servitskem samostanu si predstavljam univerzitetno knjižnico. Vanj se lahko umesti izjemno knjižnico, ki jo hranijo naše galerije. V njej so vključene dragocene publikacije, ki v drugih knjižnicah, niti v NUK-u, niso dosegljive. V knjižnici bi lahko našli prostor tudi zbirka Francesca Conza, ki nam jo želi pokloniti zbiratelj iz Verone, in arhiv umetniškega gibanja Fluxus iz 40. in 50. let. Hkrati bi se v križnem hodniku sprehajali študentje s profesorji in se pogovarjali o univerzitetnih stvareh, se pravi o večnih dilemah in vprašanjih" (Bugarič, 2003, 10).

Poleg predavanja Andreja Medveda se je obiskovalcem prireditve preko umetniškega performansa prikazalo obstoječe stanje objekta. Odprta javna predstavitev in razprava je poskušala analizirati alternativne možnosti razvoja tega prostora. Na podlagi reakcij obiskovalcev je možno ugotoviti, da javnost ni dovolj informirana glede urbanističnih posegov v mestnem jedru. Pomanjkanje informacij je posledica stihijskega planiranja in vdora interesov kapitala, ki organizira prostor mimo interesa prebivalcev.

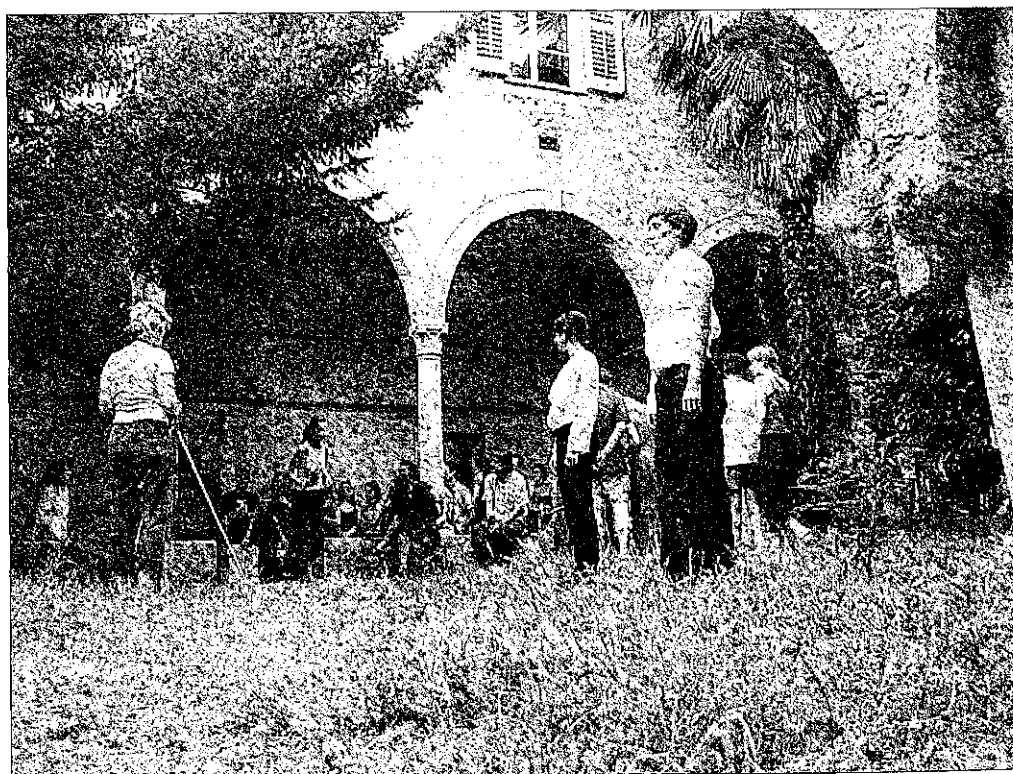
Vse opisane faze v proces prenove vključujejo tudi javnost. Omogočajo vzpostavljanje odnosov, kjer se poleg interesa institucij izpostavljajo tudi interesi posameznikov. Najpogostejše konfliktna situacije v koprskem mestnem jedru so tipa NIMBY,⁸ kar kaže na nepovezanost prostorskih posegov in potreb mestnih akterjev. Terminalska razdelitev posameznih faz strategije

8 NIMBY, angleška kratica, Not in my backyard – ne na mojem dvorišču. "Označuje zelo pogoste situacije, ko se večina načeloma strinja, da je nek prostorski poseg potreben, celo nujen, nikakor pa ne pristaja na lokacijo v svoji bližini, kar seveda močno ogroža izvedbo" (Kos, 2002, 101).

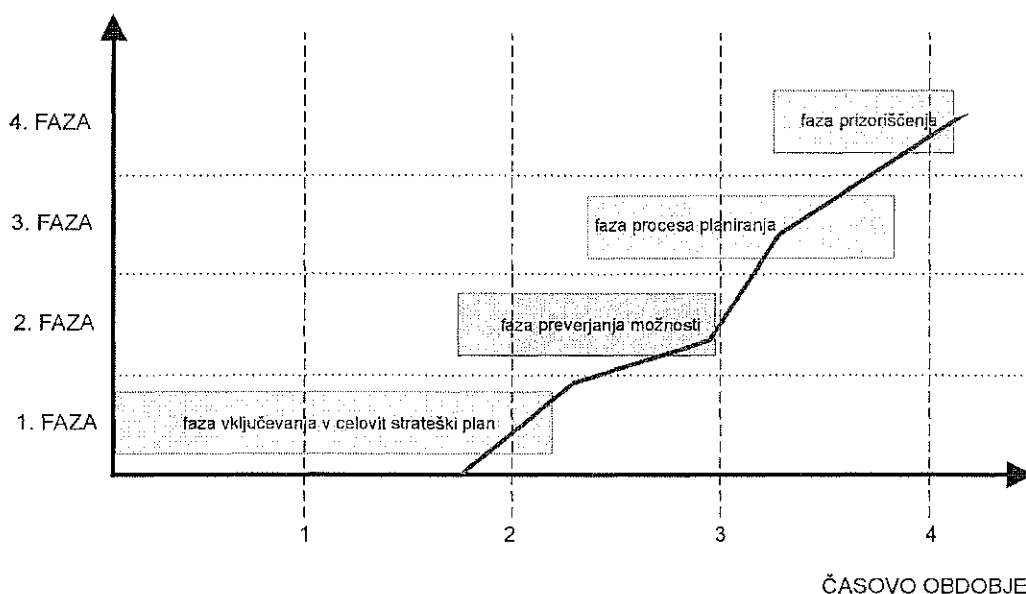
Sl. 16: Simulacija knjižnice s predavanjem Andreja Medveda poskuša javnosti približati problematiko in prostorske možnosti opuščene območja v mestnem jedru (foto: Rot, arhiv KUD C3, 2003).

Fig. 16: Library simulation and lecture given by Andrej Medved, who is trying to acquaint the public with the problems and spatial opportunities of the abandoned area in the city centre (photo: Rot, archives KUD C3, 2003).

Sl. 17: Drugi dan simulacije knjižnice v Servitskem samostanu (foto: Rot, arhiv KUD C3, 2003).

Fig. 17: Second day of the library simulation in the Servit Monastery (photo: Rot, archives KUD C3, 2003).

Sl. 18: Terminski prikaz strategije oživljanja degradiranih območij v mestnih jedrih. Rdeča krivulja predstavlja doseganje pogojev za celovito prenavo.

Fig. 18: Term graph of the strategy for the revitalization of degraded areas in city centres. The red line indicates the necessary conditions for an integrated restoration.

je predstavljena na sliki 18. Prenova degradiranega objekta je na podlagi te strategije rezultat medsebojnega prepleta štirih faz. Preko delovanja po fazah narašča interes javnega in zasebnega sektorja, kar lahko oblikuje vse potrebne pogoje za uspešno prenavo objekta.

Primer Servitskega samostana kaže, da mesto Koper potrebuje novo strategijo vrednotenja prostora. Z umestitvijo novih stalnih in začasnih prizorišč v mestnem jedru se uravnava obiskanost tega prostora. V mestnem jedru se poskuša s pomočjo prizoriščanja degradiranih območij ovrednotiti prostore, ki bi jih lahko zapolnili programi nove univerze.

7. ZAKLJUČEK

Za oživljanje koprskega historičnega mestnega jedra je potrebno določiti ustrezne smernice družbenega in programskega razvoja. Z umestitvijo ustreznih mesto tvornih vsebin se prepreči muzealizacija historičnega mesta, saj se odnosi med novimi in starimi družbeno-prostorskimi vsebinami dinamizirajo. Vzpostavi se ravnovesje programa med periferijo in historičnim jedrom.

S študijo primera na lokaciji Servitskega samostana je prikazan scenarij razvoja opuščenih predelov v mestnem jedru Kopra. Priporočena je vpeljava strategije

preнове, ki temelji na štirih fazah in v proces planiranja vključuje tudi javnost. Z umestitvijo nove prizoriščnosti, ki obsega stalne in začasne dogodke v mestnem jedru, se uravnava obiskanost tega prostora. V mestnem jedru se s pomočjo prizoriščanja degradiranih območij poskuša ovrednotiti prostore, ki jih lahko zapolnejo programi nove univerze. Pri sami strategiji prenovе je bilo ugotovljeno, da je poleg umeščanja ustreznega programa za razvoj mestnega jedra pomembno, da:

- razvija ustrezno ureditev komunikacij in ureditev parkirnih mest,
- kot univerzitetno mesto pridobi ustrezne pravice, ki ga zavarujejo pred nenadnimi praznjenji programa zaradi vpliva ekonomskega sektorja,
- se zaradi majhnih razdalj v mestnem jedru omogoči organizacijo tega območja kot peš cone,
- se poveže delovanje vseh urbanih akterjev,
- se z urbanim odločanjem vključi v proces potrebe javnosti, ki pripomore k vnosu novih družbenih vsebin v mestno jedro.

Načela tovrstne strategije omogočajo večjo atraktivnost in obiskanost mestnega območja, kar je ključnega pomena za vnos kapitala investitorjev in urbanih akterjev.

PROGRAMS IN CITY CENTRES. CASE OF THE INCLUSION OF THE UNIVERSITY PROGRAM INTO THE HISTORICAL CITY CENTRE OF KOPER

Boštjan BUGARIČ

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: bostjan.bugaric@zrs-kp.si

ABSTRACT

Unsuitable conditions lead to a reduction of programs in historical city centres. Newly constructed parts of the city suburbs do not have a similar inherent character. The suburbs are taking over the functions of the city centre, resulting in a reduction of activities in historical city centres. Therefore, to revive city centres the inclusion of suitable programs is necessary.

The restoration has to begin with an integrated plan for changing the way space is used. It will be more efficient if it is carried out through the interactive cooperation of several disciplines, which takes into consideration elements of social dynamics, individuals and extant structures. The objectives of the restoration include a harmonized poly-functionality of the space, integrating the living areas, culture, science, sport, commerce, tourism, entertainment, etc. The revitalization of a city centre must not turn into its 'museumization' but into the dynamization of the relations between the new and old social-spatial contents. Thus, concomitant to their physical restoration, individual ambient units of the city are endowed with a content structure.

A significant factor that strengthens the recognition of a city is its individual character. Differently from the suburbs, the old historical centres already have their characters, which need to be disclosed and further developed. The continual implementation of new events in the historical city centre will enrich it with a higher degree of attractiveness, leading to higher numbers of visitors to the area.

The restoration strategy is based upon the creation of new local global that connect all urban actors of the city. A case related to such a strategy is presented on the basis of the Servit Monastery in Koper. In the long-term, the restoration of the monastery represents an economic savings for the city and the vast area of the monastery can become a recognized representative element of the university program in the historical city.

Key words: historical city centre of Koper, gentrification, conservation, touristification, Servit Monastery

VIRI IN LITERATURA

Bratkovič, A. (2002): Strategija oživljanja starega mestnega jedra. Tipkopolis predsednika odbora za oživljanje starega mestnega jedra, Koper.

Bugarič, B. (2003): Medved, Andrej. "Kulturnost" univerzitetnega mesta. Gledga, poletje 2003, 3, 10–11.

Bugarič, B. (2001): Univerzitetna knjižnica v kompleksu Servitskega samostana v Kopru. Diplomski naloga, mentor prof. dr. Aleš Vodopivec. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.

Čerpes, I. (2002): Teze za deregulacijo urbanizma v luči prenove zakonov s področja urejanja prostora. Urbani izziv, 1, 56–60.

Črepinšek, M. (1993): Prenova stavbne dediščine v Sloveniji. Ljubljana, Restavratorski center RS.

Čok, L., Plazar, M. (1997): Razvojni projekt Koper 2020: razvojni projekt za področje družbene dejavnosti. Koper, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper.

Jakomin, L. et al. (2002): Elaborat o Univerzi na Primorskem. Koper.

Dravinec, S. (2003): Iskanje sožitja med strateškimi mestnimi jedri in univerzitetnimi ustanovami; Trnjulčica čaka na princa. Sobota, 16. 8. 2003, 32.

Gausa, M. (1996): Metapolizacija in nova percepcija – novi sodobni prostor. Arhitektov bilten, XXVIII, 141/2. Ljubljana.

Gogala, A. (1997): Slovar slovenskega knjižnega jezika. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

Graafland, A. (2000): The Socius of Architecture; Amsterdam. Tokyo. New York. Rotterdam, 010 Publishers.

- Grunig, E. J. (1984):** *Managing Public Relations*. Orlando, FL: Holt, Rinehart and Winston.
- Guček, M. (2000):** Anonimna arhitektura v prenovi Kopra. Knjižnica Anales Majora. Koper, Zgodovinsko društvo za južno primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče RS, Koper.
- Fister, P. (2000):** Od kulturnih do materialnih vrednot vernakularne arhitekture. <http://www2.arnes.si/aa/2000/fist00cl.html>, 1. 9. 2003.
- Fister, P. (1979):** Izkušnje in naloge pri revitalizaciji (prenovi) spomeniško pomembnih mestnih in vaških jeder. *Varstvo spomenikov*, 22. Ljubljana, 21–53.
- Hočevar, M. (2002):** Ljubljana: konec ali začetek urbanosti?. Sociološke podobe Ljubljane. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Hočevar, M. (2000):** Novi urbani trendi: prizorišča v mestih – omrežja med mesti. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Hočevar, M. (1998):** Analiza revitalizacijske problematike koprškega mestnega jedra; fizični prostor in družbene vsebine. *Annales*, 12/98. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper, 79–94.
- Hoyer, S. A. (2000):** Konservatorski program za prenavo nekdanjega Servitskega samostana v Koprju. Tipkopis z grafičnimi prilogami. Piran, MZVNKD.
- Javornik, L. (1998):** Proces komuniciranja in odločanja o posegih v prostor. *Urbani izziv*, 9, 2. Ljubljana, 90–95.
- Kinkela, D., Žibert, A., Bugarič, B. et al. (2003):** Idejna rešitev AD studia za Fakulteto za management. Koper.
- Kos, D. (2003):** Postmoderno prostorsko planiranje? <http://www.trajekt.org/magazine/?rid=1&tid=1&id=30>; 9. 9. 2003.
- Kos, D. (2002):** Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora. Knjižna zbirka Teorija in praksa. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Kos, D. (1995):** Sociološki vidiki prenovne starih mestnih jeder. *Annales* 6/95. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 25–28.
- Mihelič, B. (2001):** Urbanisti: konsekvatorji-sto let razhajanj in sodelovanja. *Varstvo spomenikov*, 39. Ljubljana, 213–219.
- Mikuž, J. (1991):** Pomen in problem avtentičnosti in originala v mestni prenovi. *Urbani izziv*, 16/17. Ljubljana, 20–24.
- Mlinar, Z. (1998):** Nekateri sociološki vidiki družbeno-prostorskih sprememb v mestni občini Koper. *Annales*, 12/98. Koper, 61–78.
- Potrč, M. (2001):** Po sledih urbane živali. Likovne besede, 57–58. Ljubljana, 28–33.
- Sedmak, M. (2000):** Odgovornost in optimizem: Je oživitve mestnega jedra Kopra sploh mogoča?. *Glasnik ZRS Koper*, 8/00. Koper, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper, 78–80.
- Stanič, I. (1991):** Značaj, identiteta, slika o mestu. *Urbani izziv*, 16/17. Ljubljana, 25–26.
- 150 let fotografije na Slovenskem 1839–1919 (1989):** 150 let fotografije na Slovenskem 1839–1919. Zbornik. Ljubljana, Mestna galerija Ljubljana.
- Stele, F. (1953–54):** Estetika in dokumentiranost v restavriranju spomenikov. *Varstvo spomenikov*, V. Ljubljana, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine RS.
- Trček, F. (1998):** Razvojni projekt Koper 2020, Delovno okolje v mestni občini Koper: stanje, problemi, razvojni trendi, 9. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede – Mestna občina Koper.
- Verlič Christensen, B. (1999):** Revitalizacija mest skozi teorijo vrednostnih razlik. Knjižna zbirka Profesija. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.